

BOORN en BOERSCHOP

Met artikelen over
historie, recht en
volkskunde,
in het bijzonder
van de gemeente
Borne en
omgeving

Periodiek Heemkundevereniging
Bussemakerhuis Borne

Zenderen
Hertme
Bornerbroek
Borne

Jaargang 15,
2005

- Redactie** : F.J.van Capelleveen, R. Blödtner-Leushuis, A.J.G. Linthorst - Gruppen, H. Hassink, H.W. Temmink.
J.B.F. Leuverink (redactietekenaar).
- Redactieadres** : Goudenregenstraat 19, 7621 WE Borne, Tel. 074 2662297.
- Adviseur** : J.J. Grootenboer.
- Inzenden kopij** : Aan redactieadres. Het auteursrecht van de artikelen blijft berusten bij de afzonderlijke auteurs. De redactie behoudt zich het recht voor artikelen in te korten, te splitsen en/of te redigeren.
- Losse nummers** : € 2,50 (porto € 2,00).
- Verspreiding** : Via de boekhandelaren Bruna en Ten Voorde, Het Bussemakerhuis en de penningmeester van de Heemkundevereniging; allen te Borne.
- Abonnement** : Inbegrepen in het lidmaatschap van de vereniging.
- Lidmaatschap** : Persoonlijk lidmaatschap € 15,00/jaar; gezinslidmaatschap (2 pers./gezin) € 20,00.
- Bank** : RABO-bank Borne, rek.nr. 1456.37.409.
- Giro** : 1157524 t.n.v. Penningmeester Heemkundevereniging Bussemakerhuis.

De Heemkundevereniging Bussemakerhuis heeft als doel het beoefenen van, en het opwekken van belangstelling voor, prehistorie, historie, recht en volkskunde, in het bijzonder van de gemeente Borne en omgeving.

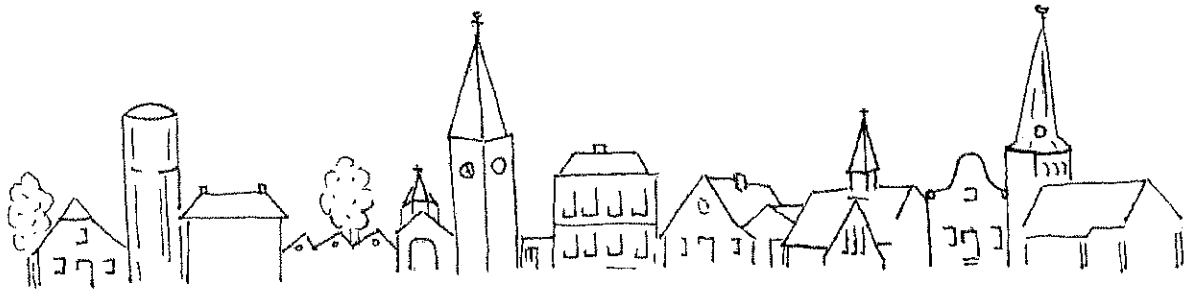
Bestuur :

H.A.M. Woolderink, voorzitter	Stroom Eschlaan 75	7623 CW	Borne	2663744
L. Leurink, secretaris	Zuid Esch 31	7622 DB	Borne	2663160
A. Linthorst, penningmeester	Zuid Esch 46	7622 DA	Borne	2667007
G.J.M. ter Beke, lid	De Reimer 1	7625 PT	Zenderen	2663168
R. Blödtner-Leushuis; lid	Cor Hilbrinkstraat 56	7622 EW	Borne	2668908
F.M. Hassels Mönning, lid	Watertorenstraat 14	7622 EG	Borne	2661581
G.H. Smoors, lid	Wensinkstraat 45	7622 KR	Borne	2665048

Bij de voorplaat: "De poort naar de Hemmelhorst" zoals men vroeger dit punt wel noemde. De weergegeven brug had de naam "Aa-brug". Zo'n 10 jaar geleden, bij het verbreden van de beek, is dit alles opgeruimd. De groep populieren, *pöppeln*, werd bij deze gelegenheid gekapt. "Ze zijn rijp" aldus de opzichter van de gemeente...

Tot halverwege de jaren zestig was hier, links tussen de bomen, een kadaverput waarin de boeren uit de omgeving hun dode dieren konden deponeren. Als kinderen er wel eens in mochten kijken was het griezelen geblazen. Er lag dan wel een eens dode zeug in of dode biggetjes en ook wel eens een hond of een kat. De tekening is gemaakt door onze redactietekenaar J.B.F. Leuverink.

Overname van de inhoud, of delen daarvan, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

BOORN en BOERSCHOP

Jaargang 15, No. 2, oktober 2005

Verschijnt 2 maal per jaar

INHOUD

In Memoriam Andries Linthorst	Bestuur	38
Abort, zei hij, hose herunter	A.A. ten Kate	39
Reisje Mettingen en Osnabrück	Redactie	40
Boekennieuws	Redactie	42
Geeteling (gedicht)	J. Kleinman	43
De fabel van "de ringen"	R. van Goethem	44
Muurankers aan woningen en gebouwen	F.J. van Capelleveen	46
Een Landkruis in Zenderen	H. ter Brugge †	48
Brooksprokkels 6	A. Slot-Platenkamp	50
Een fatale nacht in mei	J. H. Konpagnie	51
Zo was't, zo is't	Redactie	57
De kortste weg	J. Kwast	58
Monument 22	Redactie	60
Ooit gesloopt 20	J.B.F. Leuverink	61
Had Borne een schippersgilde?	Chroniqueur	61
Uit het aantekenboek van J.B. Schoemaker 10	J.B.F. Leuverink	63
Spanjaard had een bedrijfsschool	Redactie	66
De oale Schuppe (gedicht)	Vrederik	69
Nieuwe topografische atlas met kaarten van Huguenin	Redactie	70
Van de bestuurstafel	Bestuur	71

Herkomst illustraties:

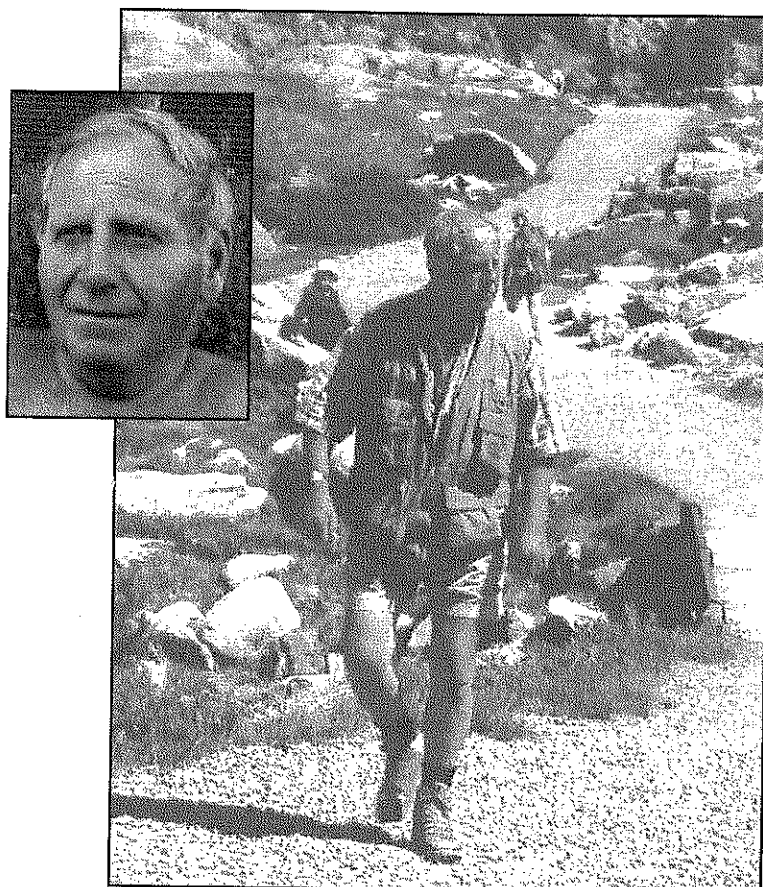
Ansichtkaart: 50;51
 J.H. ten Cate, Wierden: 60(boven)
 Collectie F.J. van Capelleveen, Borne: 37;39;40;41;42(onder);43;47;49;56;57;58;60(onder);62;63;69
 Collectie R. van Goethem, Borne: 44;45;46
 Collectie W. Hiethaar, Borne: 65;66;67;68
 Domführer St. Petrus Dom Osnabrück: 41(midden)
 Familie-archieff Linthorst, Borne: 38
 Folder Domschatzkammer, Osnabrück: 42(boven)
 Folder Tüöttenmuseum, Mettingen: 40(onder)
 J.B.F. Leuverink, Borne: 61;64
 H. Noordhuis c.s, In Verdrukking, Verzet en Vrijheid: 53
 Th. Rosbergen, Borne: 48
 E. Scholten, Bornerbroek: 50(boven)
 H.J. Versfelt, Gieten: 70

Periodiek Heemkundevereniging Bussemakerhuis Borne

IN MEMORIAM

Andries Linthorst

Op 23 april 2005 ontvingen wij het bericht dat Andries Linthorst was overleden. Nadat de artsen een ernstige ziekte hadden geconstateerd volgde er een operatie waar Andries zelf niet tegen op zag. Hij zei tegen mij "Het komt allemaal wel weer goed".

Door complicaties na de operatie, is het tot onze zeer grote spijt helaas niet goed gekomen.

Andries was vanaf 1989 met veel enthousiasme bestuurslid van onze vereniging. Van 1989 tot en met 2002 bekleedde hij de functie van penningmeester. Daarna vervulde hij dezelfde functie nog eens van 2004 tot april 2005. Hij was zeer accuraat in zijn doen en laten. Ook was hij de stuwende kracht achter sponsoracties in verband met het uitgeven van boeken. We noemen als voorbeeld de jubileumboeken en de onlangs verschenen Kadastrale Atlas.

Wij zullen ons Andries in dankbaarheid herinneren en danken Andries en Arendien voor de gastvrijheid tijdens bestuursvergaderingen bij hen thuis.

Wij wensen Arendien, kinderen en kleinkinderen, veel fijne herinneringen aan hem als man, vader en opa, en veel sterkte om samen zonder Andries verder te gaan.

Namens het bestuur, Jan Hassels Mönning.

ABORT, ZEI HIJ, HOSE HERUNTER

Toen de oorlog uitbrak woonde ik nog in Almelo bij mijn ouders thuis. Ze hadden een zaak in de Heerestraat. Zelf was ik aankomend ambtenaar ter gemeentesecretarie en wel op de afdeling militaire zaken. Ik was toen 18 jaar oud. Onze afdeling was belast met het uitkeren van de z.g. kostwinnersvergoedingen. Wekelijks kwamen honderden vrouwen en ouders van soldaten, tevens kostwinners, hun geld ophalen. Zo ook op vrijdag 10 mei 1940. De eerste oorlogsdag was de wekelijkse betaaldag!

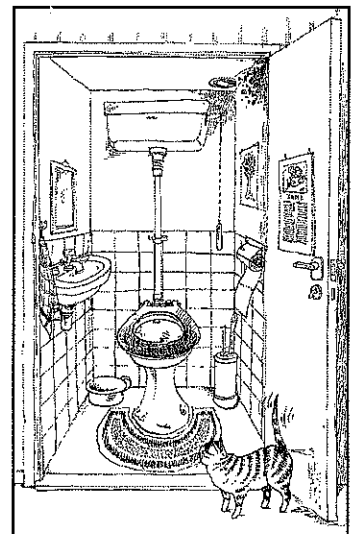
De inval van de Duitsers had ook de familieleden van onze jongens hevig aangegrepen. De situatie op ons kantoor werd er niet eenvoudiger op toen ook nog eens bleek dat er aanvankelijk geen geld was omdat de financiën geblokkeerd waren. Later op die morgen konden de vergoedingen gelukkig wel uitbetaald worden.

Ik kon mij de bezorgdheid van de familieleden zo goed indenken, omdat ook mijn oudste broer onder de wapenen was. Hij was op Ockenburg gelegerd – en naar wij aannamen – verwickeld in de hevige gevechten rond Den Haag. Onze gedachten gingen de hele dag naar hem uit.

Terwijl de gevechten aanhielden en de radio doorlopend onheilspellende berichten doorgaf, werd het 12 mei. Pinksteren. 's Morgens gingen we gewoontegetrouw naar de kerk, want, "waar is het beter toeven, dan in des Heeren Huis?". 's Middags kwam het bericht dat ik op het gemeentehuis moest komen. 't Bleek dat er voor de Duitsers versterking onderweg was naar het front. Deze militairen moesten in Almelo worden ingekwartierd en de inkwartieringsbevelen moesten *sofort* worden uitgetikt. Ik kreeg een stapel kaarten en ja hoor, uitgerekend onze straat, de Heerestraat, moest ik verwerken! Zo werd het eerste bevel dat ik voor de moffen moest tikken, gericht aan mijn vader. Ik heb nog wel overwogen of ik het zou overslaan, maar dat vond ik ongepast voor een ambtenaar in functie!

's Avonds werd er door de kwartiermakers bij ons huis aangebeld. In het donker – het was verduistering – werd een soldaat in volle oorlogsuitrusting achter de deur geschoven. Ik zou de man – bepakt en gezakt, compleet met mitrailleur – naar de kamer boven brengen, waar anders inwonende knechten sliepen. Ik beduidde hem dat hij de mitrailleur wel in de keuken kon laten. Nogal naïef, want wij waren immers vijanden!

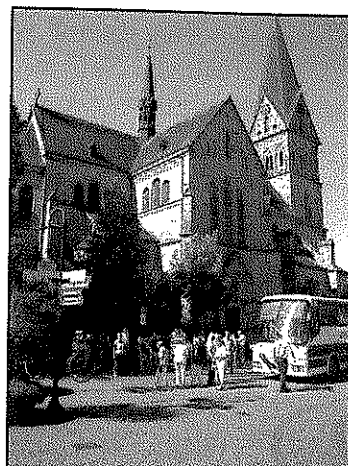
Voordat wij naar boven gingen, stond de man opeens stil in het portaal en zei iets wat ik niet verstond of begreep. Hij herhaalde het "Apport" of zo iets klonk het. Ik haalde mijn schouders op. "Abort, abort", herhaalde hij. Omdat ik niet wist wat dat wel kon zijn, maakte hij vervolgens een gebaar, alsof hij de broek liet zakken. Hij verduidelijkte dat met "Die Hose herunter". Zo leerde ik dat *Abort* het Duitse woord voor WC is. Ik ben het nooit vergeten.

A.A. ten Kate.

REISJE METTINGEN EN OSNABRÜCK

Gezegend met prachtig zomers weer vertrokken we zaterdag 28 mei j.l. vanuit Borne met 35 personen voor wat een prachtige reis zou worden. We reden over de *Autobahn* tot Rheine en daarna binnendoor naar Mettingen. Het doel was Romantikhôtel Telsemeyer in Mettingen, waaraan een museum is verbonden. Aangekomen in het hotel werden we getrakteerd op heerlijke *Kaffee mit Kuchen* in een zeer gezellige ambiance. Nadat eenieder dit alles rustig tot zich had genomen konden we verkwikt aan ons museumbezoek beginnen.

Aankomst in Mettingen

Een Duits en "plat" sprekende dame gaf op voortreffelijke wijze uitleg over de geschiedenis van Mettingen en de daaruit voortgekomen handelslui. Van oorsprong was de streek n.l. zeer armoedig en gelegen in een omgeving met relatief weinig geschikte landbouwgrond. De boeren konden zich slechts met zeer veel pijn en moeite in leven houden. De grote gezinnen lieten dan ook niet toe dat eenieder op de boerderij kon blijven. Deze bracht eenvoudigweg te weinig op. Het gevolg was dat men buiten het dorp op zoek ging naar werk.

Dit alles werd ons verteld in de ruimte met gewelven het oudste deel van het gebouw, waarin indertijd het geld langzaam begon binnen te stromen, zelfs bankzaken zijn er bedreven door de toenmalige familie Ten Brinke.

Aandacht bij de uitleg over de geschiedenis van Mettingen

Het zal zo'n 300 jaar geleden zijn dat men begon met deze trek naar b.v. Nederland dat toen als steenrijk werd gezien. Men ging op pad met gereedschap om b.v. te kunnen maaien of andere werkzaamheden bij boeren uit te voeren. Deze zagen hun mooie linnen kleren en vroegen er naar. Al snel namen de werklui dan ook linnen mee als koopwaar. Linnen dat op de boerderij zelf was vervaardigd. Zo ontstond de handel.

Men ging letterlijk (en te voet!) de boer op om wat te verdienen. Soms drie dagen lopen! Maar na het seizoen ging men steeds weer terug naar Mettingen. Onze eerste gastarbeiders komen dus hier vandaan, uit Mettingen... Ter plaatse werden ze *Tüötten* genoemd, de naam die in de museumnaam is terug te vinden.

Tüötten op weg...

De goede kwaliteit van de handelswaar was oorzaak van een gestadige ontwikkeling van die handel. Enkele mensen begonnen dan ook in het groot de textiel te vervoeren en te verkopen. Vervolgens vestigden sommigen personen hun handel zelfs in Nederland. Bekende namen van mensen uit Mettingen die zich bij ons vestigden zijn b.v. Brenninkmeyer (C&A), Dreesman (V&D) en vele anderen. Dit alles bracht Mettingen tot behoorlijke welstand. De mensen die dit avontuur aangingen trokken n.l. uiteindelijk bijna allemaal weer terug naar hun geboorteplaats. Mettingen was daar goed mee af want nu was er vaak wel geld en kon de gemeenschap steeds beter functioneren.

Het museum bleek niet erg groot, maar was alleraardigst van inrichting. De goede voorlichting die we van onze gids hadden gekregen gaf, in combinatie met wat ze ons later in het museum kon laten zien, een prachtig inzicht in de geschiedenis van het dorp en haar inwoners. De linnenfabricage op de boerderij was daarin natuurlijk een belangrijk onderdeel. Met het zien van de oude gereedschappen, gebruiksvoorwerpen van vroeger en afbeeldingen van documenten en oorkonden met waszegels en wapens, werd het voor velen een feest van herkenning. Het is een leuk en knus museum!

De Tüötten in brons verbeeld bij de ingang van het museum

De St. Petrusdom in Osnabrück

Tegen 12 uur vertrokken we naar Osnabrück. Hier kregen we een rondleiding in de St. Petrusdom, de mooie Romaanse kerk uit de 11^e eeuw. De redelijk sobere kerk is een prachtig voorbeeld van Romaanse bouwkunst met prachtige houten koorbanken en nog veel meer. In de met fraaie smeedijzeren hekken

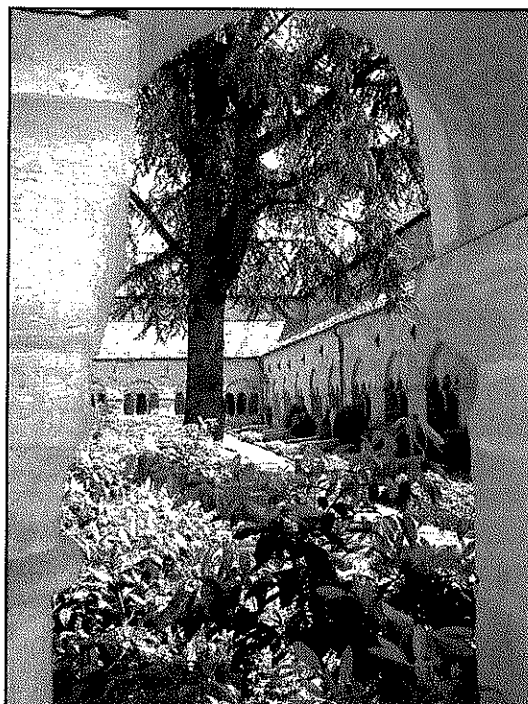
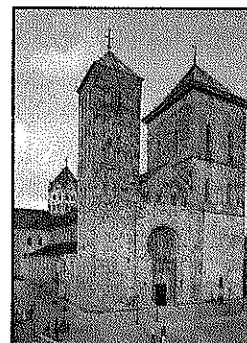

De piëta in de Mariakapel

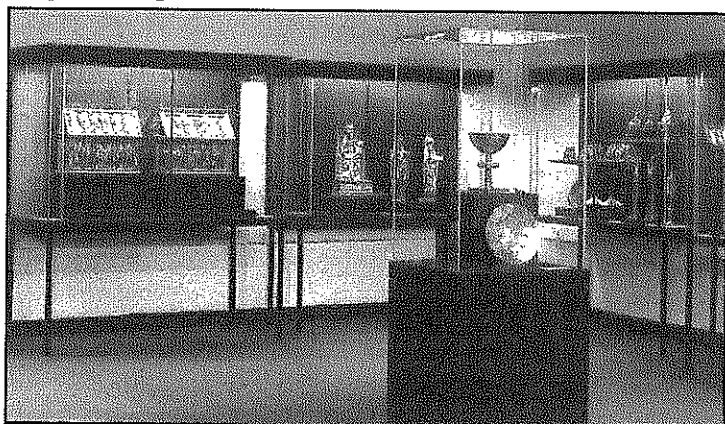
afsluitbare kooromgang bevindt zich de Mariakapel. Deze kapel werd in 1476 als grafkapel ingericht. Sinds 1827 worden hier de stoffelijke resten van de bisschoppen van Osnabrück bijgezet. Een ongewone piëta siert de achterwand. Een piëta die deels beeldhouwwerk en deels schilderij is. Natuurlijk is hier in de kathedraal veel meer te zien maar het zou te ver voeren om alles op deze plaats te beschrijven.

De kloosterbinnentuin vanuit de kruisgang

Aanpalend aan de kerk is een prachtige kloosterbinnentuin met daar omheen een schitterende kruisgang. Het eigenlijke klooster is niet te bezichtigen. Wel de schatkamer met vele

zilveren en gouden voorwerpen voor de eredienst. De kerkschat die deels wel 1000 jaren oud is omvat vele prachtige liturgische zaken en relikwieën. Teveel om op te noemen. Men moet die gewoon gezien hebben.

Een deel van de schatkamer in de kruisgang van het St. Petrusdom complex

Na ons bezoek aan de Dom genoten we een heerlijk lunchbuffet in Restaurant Rampendahl. In dit restaurant was ook nog, van

achter glas, een bescheiden bierbrouwerij te zien die overigens, naar het scheen, beperkt in gebruik was.

Vervolgens hadden we nog een uurtje de tijd om in de Alt-Stadt van Osnabrück rond te kijken. De Alt-Stadt bleek een bezoek meer dan waard, zeker met dit prachtige weer. Mooie gebouwen, vakwerkhuisen en een gezellige drukte op de terrassen.

De thuisreis verliep voortreffelijk en zo kwamen we rond half zeven weer in Borne aan, nadat we onderweg nog op een frisdrankje getraakteerd waren. Alles bij elkaar een prachtige dag. Een pluim voor de organisatoren. Ria en Jan, jullie mogen dit vaker verzorgen, geweldig. Bedankt!

Redactie.

BOEKENNIEUWS

Met enige vertraging is de **Kadastrale Atlas van Overijssel uit 1832** voor de oorspronkelijke gemeenten **Borne en Weerselo** toch nog verschenen. De presentatie was op 10 juni j.l. in Weerselo. Hiermee is een zeer belangrijke historische bron voor velen bereikbaar geworden. Over 16500 hectaren oppervlak worden vele gegevens in tekst en kaarten weergegeven. Gegevens die behalve op Borne en Weerselo thans (na de gemeentelijke herindeling van 2001) mede betrekking hebben op delen van Dinkelland, Almelo, Hof van Twente, Oldenzaal en Hengelo. Het tekstboek en de kaartenmap vormen samen een werk van 400 bladzijden. Men treft hierin van elke eigenaar de eigennaam, zijn beroep en de woonplaats aan van rond het jaar 1832. Daarnaast wordt het gebruik van de grond, dus de kwaliteit ervan, vermeld en de belastingklasse waarin het stuk valt, maar ook de perceel- en sectienummers die corresponderen met die welke op de kaarten zijn vermeld. Kortom, een geweldige bron van informatie voor grondgebruikers, historisch geïnteresseerden, genealogen en vele anderen.

Het boek met de kaartenmap is voor € 40,00 te koop in de boekhandel en bij de Heemkundeverenigingen van Borne en Weerselo. ISBN 90-75097-10-7, gebonden in oblong formaat.

GEETELING

*N'n geeteling is steurig
Bie oons bie 't hoes te gast
Wat brökskes brood, n'n keezeköst
Da's net iets wat hem past.*

*Met het leefste hef hee pier'n
't Is prachtig a'j het zeet
Dee trek eh zo meer oet het grös
Hee vangt ze bie de vleet.*

*Doar steet eh met zien köpke scheef
Hee kan ze schien't heur'n
En "pats" hee pikt deep in het grös
En piermans is verleur'n.*

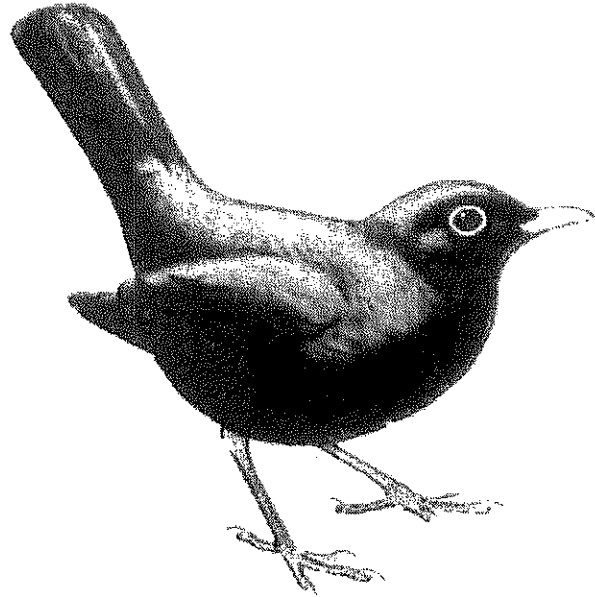
*Ís toch wonderlijk a'j zeet
Wat de natuur oons gef
Dat um te etten en te lèem
Elk deer zien gaven hef.*

*En zeet ze bouwt as paar 'n nuske
Altied noar un vast patroon
En zee voert met zorg de jongen
Gin meenske zol het better doon.*

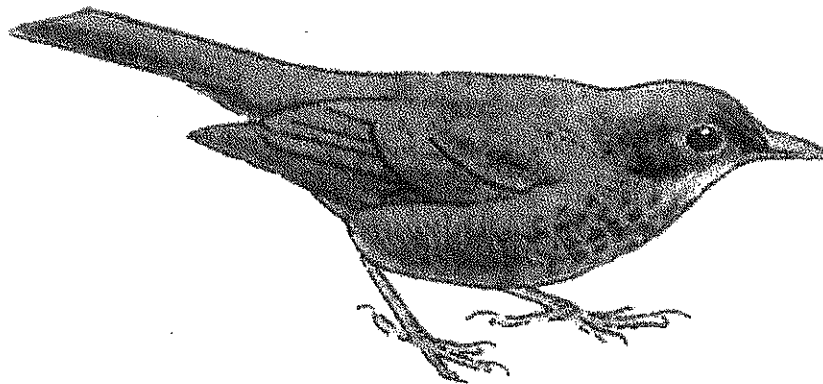
*De Schepper is een wonder
Heel de natuur löt zeen
Loaw't astebleef mer nig verpesten
Mer donders zunnig d'r op ween.*

Jan Kleinman.

Uit de bundel: 't Wödt Tied Zo Toovedan !

Geeteling (= Merel)

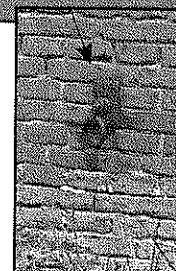
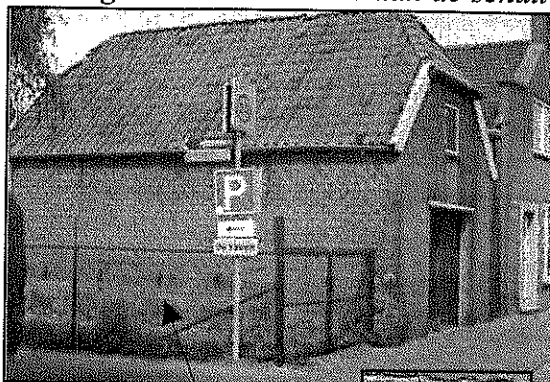
DE FABEL VAN "DE RINGEN"

Borne heeft vroeger een haven gehad. Deze haven lag aan de Marktstraat en was via de Bornse Beek onderdeel van een vaarroute van o.a. turfschippers uit Vriezenveen. De schippers legden daar hun schepen aan en staken dan de Marktstraat over om in café 't Steerntje (thans Marktstraat No. 14) iets te gebruiken. Over dat aanleggen van de scheepjes gaat dit verhaal.

In een VVV-routebeschrijving door Oud Borne, staat een tekst over de vroegere *turfvaart* van Vriezenveen naar Borne. De tekst luidt: *In Borne werd (de schuit) aangelegd in de haven. Aan de zijkant van de turfloods van Wegter zitten ijzeren ringen in de muur waaraan de schuiten met touw werden bevestigd. Na het lossen werd er (door de schippers) een borrel gedronken in 't Steerntje.*

De schuur met de ringen in de Marktstraat

Het is algemeen de opvatting en zoals later in dit verhaal zal blijken misschien wel een sprookje, dat de schippers hier hun scheepjes aan de ijzeren ringen vastknoopten. Het pand op de foto is n.l. nooit eigendom geweest van de familie Wegter. Zeker is, dat Wegter een turfschuur had aan de overkant van de Marktstraat. Maar in mijn herinnering was dat in "de tuin". De tuin was aan de overkant van 't Steerntje, waar in 1954 de "dames Wegter", dat waren Dien en Lei, een nieuw huis gebouwd hebben (thans Marktstraat 11) waar nu de fam. R. Wiggers-Jacobs woont.

In 1830 woonde op de plek van het z.g. *St. Vincentiushuis* (gebouwd in 1905 en verbouwd in 1961; thans Marktstraat 19/21) de weduwe Maria Nijhof-Mulder, een zus van Jan Mulder, de eigenaar van café *De Halve Maan* (thans Marktstraat 33/35; d.i. het pand waar Hasperhoven zijn winkel had). Zij bezat, behalve het huis, de ondergrond, zijnde een perceel van 930 m². Later werd dat perceel eigendom van haar zoon Johannes Antonius Nijhof. Deze overleed in maart 1875 en benoemde klompenmaker Gerhardus Johannes ten Voorde tot erfgenaam. Deze verkocht het perceel op 13 augustus 1875 in twee gedeelten. Het gedeelte met het woonhuis werd eigendom van de *St. Vincentiusvereniging* (een vereniging ter ondersteuning van armen). Het andere gedeelte (zonder opstal) kwam aan Johannes Bernardus Schoemaker (de dokter die aan de overkant naast 't Steerntje woonde op de hoek van de Marktstraat/Oude Kerkstraat). De verkoopacte (waarvan een copie in bezit van Hans Leuwerink is) heb ik even mogen lenen. Dr. Schoemaker bouwde in 1876 een koetshuis op deze grond. Daarvan is in het gemeentearchief van Borne geen tekening, omdat inleveren van een bouwtekening toen nog niet verplicht was.

In kadasterlegger 1227 van Johannes Bernardus Schoemaker staat het gebouwtje op regel 40. Het heet daar "*wagenloods*". We weten, dat de dokter zijn visites reed per paard en in latere dagen met de koets. Het gebouwtje, waar de ringen aan zitten, was dus zijn koetshuis en tevens paardenstal en paarden zet je vast aan ringen bij het inspannen, wachten, uitspannen en verzorgen. Voor dat laatste had hij trouwens zijn mannetjes. Zijn stalknechten waren ook zijn koetsiers. In zijn dagboek, waarvan ik van Hans Leuwerink een kopie mocht lenen, schrijft hij over ene "Toon de knecht" en over "onze knecht Jans Koopmans".

Het koetshuis van dokter J.B.Schoemaker. De mooie ronde rollaag is na een verbouwing vervangen door een rechte latei. Ook de ronde raampjes zijn verdwenen.

Na het overlijden van dokter Johannes Bernardus Schoemaker werd de praktijk en het doktershuis, op de hoek van de Marktstraat/Oude Kerkstraat verkocht aan dr. Eekman. Deze heeft later een ander huis betrokken n.l. aan de Hengeloeschestraat (thans Grotestraat 84; dit pand is in 2004 afgebroken en vervangen door statige nieuwbouw). *Het aole doktershoes* werd in 1890 verhuurd aan H.F. Lambooij. Het is daarna verkocht aan Bernard Eekers, die op *De Bontekoe* (thans Koppelsbrink 28) woonde. De oude R.K.Kerk aan de Koppelsbrink was reeds verlaten omdat in 1889 een nieuwe St. Stephanuskerk was gebouwd in het Bornse Veld (hoek Grotestraat/Stationsstraat). Langs de Bontekoe kwam daardoor bijna geen

verkeer meer en Eekers wilde dan ook elders een nieuw café beginnen. Het was dus stil geworden in 'n Zwart'n Hook. Eekers kocht het oude doktershuis aan de Marktstraat, sloopte het in 1940 en bouwde daar 'n nieuw café.

Bernard Eekers vroeg aan de weduwe Anna Wegter-Morselt, of hij de naam *De Ster* mocht gebruiken. "Zij deed er toch niets meer mee", zei hij. Jan Wegter was in 1933 overleden en er werd in *De Steern* niet meer getapt. De tapvergunning was verkocht. De Wegters hadden er geen bezwaar tegen dat er naast hen een nieuwe *Ster* werd gebouwd.

Nu liep de Bornse Beek tussen het huis van dokter Schoemaker (later de nieuwe *De Ster*) en het oude *Steerntje* door en vervolgens onder de brug in de Marktstraat door naar de overkant richting *De Bijenkorf* (thans *Kulturhus*). Als je nú tussen Marktstraat 14 en Marktstraat 16, dus tussen het oude *Steerntje* en de nieuwe *De Ster* gaat staan (zie foto volgende pag.) dan sta je boven de oude bedding van de beek. Deze beek liep schuin onder de straat door. Vroeger, toen de beek nog diep was, konden de scheepjes varen tot aan de *Potkamp* achter 't *Steerntje*: Dus tot dicht bij de Oude Kerk. Loop je naar de overkant van de Marktstraat, dan kwamen tot 1896 de scheepjes tot daar. Aan de overkant van 't *Steerntje* naar links langs de Marktstraat lag een havenkom. Daar staan nu drie huizen op de gedempte haven. De beek liep verder langs de tuin van Wegter (thans Marktstraat 11) precies langs de hoek van de tuin onder de huidige toegangsweg *De Haven* door in de richting van *De Bijenkorf*. De coniferenheg staat dus net náást de vroegere loop van de beek.

De afstand van het koetshuis, het pand met de ringen, tot de tuin van Rob Wiggers is 9 meter. De schippers hadden dan dus wel een erg lang touw nodig om hun boot vast te leggen aan *de*

Ringen. Fabeltjes dus! Bovendien is het koetshuis in 1876 gebouwd, dus zou er gedurende ál die eeuwen scheepvaart maar 20 jaar gebruik van die ringen zijn gemaakt.

Conclusie: Aan die ringen knoopte men paarden vast, geen scheepjes!

Richard van Goethem

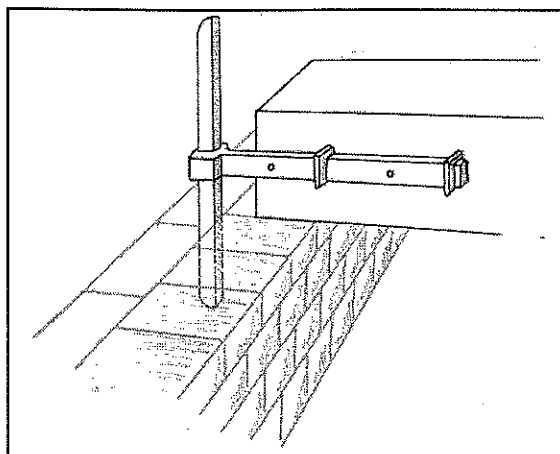
De beek liep van hier rechts langs de haag onder de toegangsweg door in de richting van "de Bijenkorf". Het huis, links aan de overkant, is door de "Dames Wegter" gebouwd in 1954, (zónder de latere uitbouw in de tuin).

't Geet der um geliek te hebben, nich um geliek te kriegen

MUURANKERS AAN WONINGEN EN GEBOUWEN

Voor de constructie van gebouwen werden en worden muurankers toegepast. Tegenwoordig zijn deze onzichtbaar omdat de muren dubbel, als z.g. spouwmuren, zijn uitgevoerd of omdat een andere b.v. een staalconstructie het toepassen van muurankers overbodig maakt. Deze moderne constructiemethoden werden vroeger nog niet toegepast. Er werd toen op een heel andere wijze gebouwd dan nu. Men legde eenvoudig de hoofdbalken op de muren en deze werden dan m.b.v. een anker in het metselwerk vastgemaakt. Omdat men nog enkelvoudige muren bouwde werd een deel van het anker aan de buitenkant van het gebouw zichtbaar. Meestal was dat zichtbare deel niet meer dan een rechtopstaande ijzeren pen.

Een anker is eigenlijk een ijzeren koppeling tussen diverse onderdelen in een bouwwerk. De muurijzers die in de gevels van woningen en andere gebouwen zijn te zien, vormen het sluitstuk van de constructie waarmee ze met de hoofdbalken verbonden zijn. Deze constructie kan verzakken of scheef gaan staan van de gevel van het gebouw binnen de perken houden. Het muuranker bestaat uit een z.g. veer die aan een balk wordt geschroefd. Aan de veer is een oog bevestigd waardoor de z.g. staart wordt gestoken. Dit deel van het anker is bij oudere

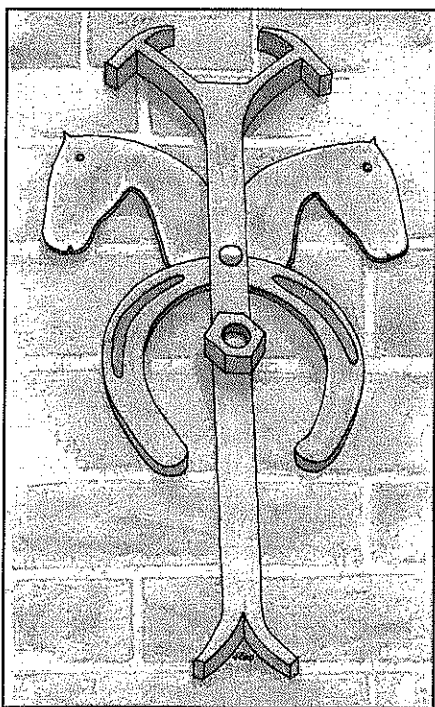

gebouwen aan de buitenkant van de gevel zichtbaar. De verbinding tussen veer en staart wordt niet altijd via een oog uitgevoerd maar kan ook met een draadeind met sluitmoer worden gemaakt.

De constructie van het muuranker waarvan bij gebruik van een spouwmuur niets te zien is, maar waar bij enkelvoudige muren de verticale spijl, de staart, buiten op de muur te vinden was. Een plaats dus die zich goed leent voor het aanbrengen van een gevelversiering.

Al spoedig na het in gebruik nemen van deze bouwconstructie, bedacht men dat aan de staart best een tweede functie gegeven kon worden. Zo ontstond al snel de gewoonte om (meestal) in de voorgevel het bouwjaar of een aantal letters zichtbaar te maken door de rechte ankerijzers, de staart van het anker, door cijfers of letters te vervangen. Ook andere versieringen werden toegepast. Er ontstonden zo diverse typen afsluitplaten die de staart vervingen. Zo zien we naast rozetten ook diverse staaltjes van prachtig smeedwerk. Later werd hiervoor ook gietijzer gebruikt.

In Borne en omgeving is een scala aan varianten waar te nemen. Naast de meest eenvoudige enkele staaf of pen zijn er soms prachtige versieringen te zien. Kijk b.v. eens naar de ankers van de R.K. Pastorie in de Stationsstraat waar ze nog extra opvallen door de zilverachtige kleur die er aan gegeven is. Meestal echter zijn muurankers zwart, soms ook wit, crème of groen. Ook de ankers aan de gevel van de winkel van Knoef in de Marktstraat zijn juweeltjes. Duidelijk is hier het beroep van smid uitgebeeld met een hoefijzer, twee paardenhoofden en

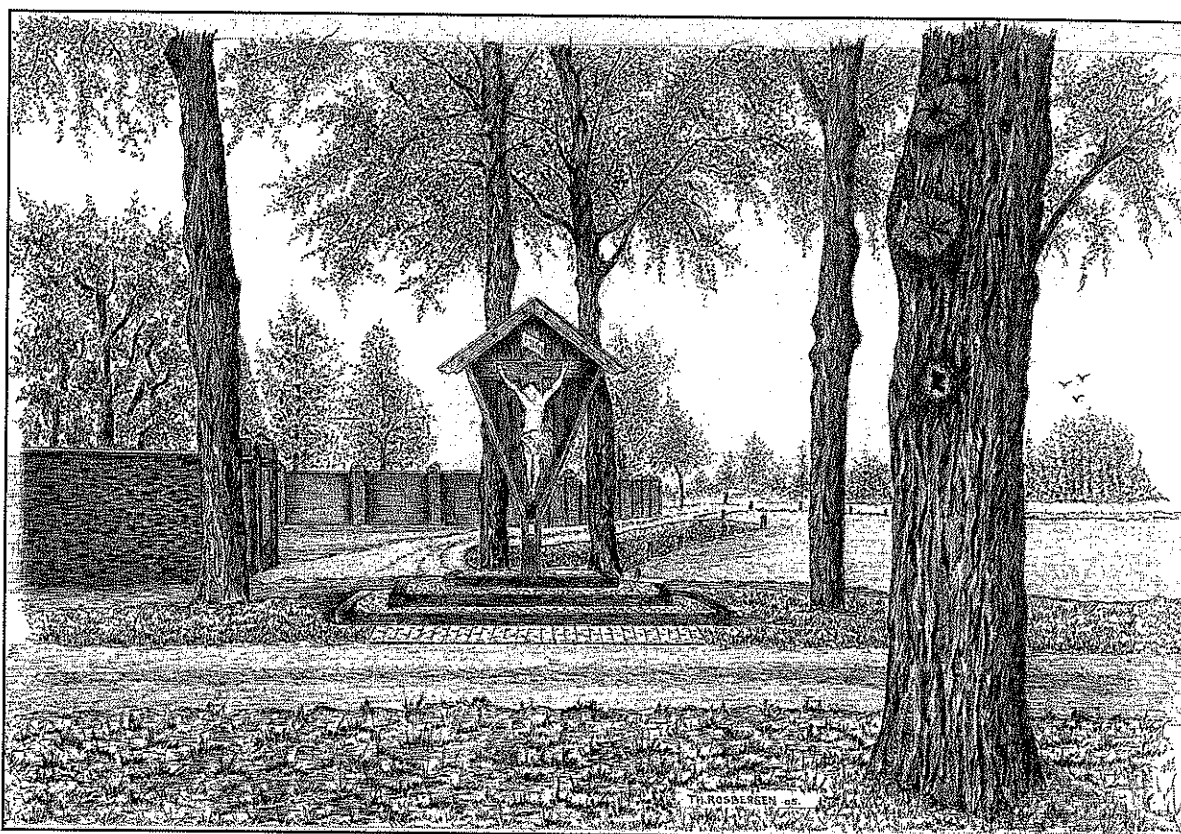
twee smidshamers. Zo zijn er in het dorp nog veel meer aardige voorbeelden te vinden. Kijkt U maar eens wat vaker om U heen!

Hiernaast het prachtige muurijzer aan het pand van de Firma Knoef in de Marktstraat. Er zitten vier van deze fraaie exemplaren in de voorgevel boven de etalages.

Aardig is tenslotte om nog te vermelden dat we enkele ankertypen meer dan eens tegenkomen. Dit duidt waarschijnlijk op het bouwen van een huis of ander gebouw door dezelfde aannemer of ontwerp door dezelfde architect. Ook blijkt dat deze gebouwen vaak uit dezelfde bouwperiode stammen. Al met al is het leuk om de bebouwing in ons dorp en de rest van de gemeente eens met andere ogen te bekijken. Dat blijkt soms zeer verrassend...

F.J. van Capelleveen.

EEN LANDKRUIS TE ZENDEREN

Tekening: Th. Rosbergen

Iedereen die een klein beetje bekend is met de Twentse dorpen en de gewoonten aldaar, zal het zonder twijfel zijn opgevallen dat er op verschillende plaatsen eenvoudige, maar ook erg mooie, landkruizen zijn geplaatst. Over de reden waarom deze er zijn neergezet lopen de meningen uiteen. Men zegt dat ze werden geplaatst uit dankbaarheid, na een periode van leed en ziekte, om daarmee weer een goede en gezonde tijd tegemoet te gaan. Ook zouden er enkele geplaatst zijn na een heel slecht jaar waarin de oogst door storm en hagel totaal mislukt was. Enkele boeren beloofden een landkruis te plaatsen en elk jaar, na de oogst, werd samen met de pastoor brood uitgedeeld aan de armen om daarmee weer een goed jaar af te smeken (ook in de huidige tijd vindt dit gebeuren nog steeds in sommige dorpen plaats). Bovendien ziet men ook op plekken waar b.v. een ongeluk heeft plaatsgevonden, dat daar een landkruis is opgericht.

Geen van deze redenen is echter van toepassing op het landkruis bij het klooster van de Zusters Carmelitessen in Zenderen dat op 20 maart 2005 op Palmzondag werd ingewijd. Hoe is de gedachte tot plaatsing van een landkruis dan wél ontstaan en hoe is één en ander tot stand gekomen? Kort nadat een paar jaar geleden enkele personen in Zenderen het initiatief namen om te komen tot plaatsing van enkele bronzen beelden, kwam bij mij, Herman ter Brugge (een van de leden van de latere werkgroep en auteur van dit stukje) reeds de gedachte op dat Zenderen, net als veel andere dorpen, eigenlijk een landkruis zou moeten hebben. Sinds die tijd liet mij die gedachte niet meer los. Vanaf die tijd ook, werd alles geprobeerd om in het bezit te komen van een geschikt corpus. In juli 2004, tijdens een vakantie in Friesland, samen

met mijn vrouw, deed zich de gelegenheid voor een erg mooi gietijzeren antiek corpus bij een antiquair op de kop te tikken. Na een langdurige en moeizame "handel" werd, vooral op aandringen van de vrouw van de handelaar, de koop gesloten. Na veel zoeken werd er enkele weken later, in Sleen bij Assen, een bijpassend "INRI-plaatje" bij gevonden.

Het belangrijkste onderdeel was er nu, maar dit was pas het begin!! Vanzelfsprekend werden ook nu weer de "vaste doeners van ons dorp", te weten Herman Koopman en Henk Meulenkamp, benaderd. Beiden waren direct enthousiast en ook bereid hiervoor de handen uit de mouwen te steken.

Vervolgens werden de Zusters Carmelitessen benaderd en gevraagd om een stukje grond ter beschikking te stellen. De vereiste vergunning werd bij de gemeente aangevraagd en er werden diverse instanties en personen gevraagd om een financiële bijdrage te leveren.

Een ontwerp werd gemaakt. Het corpus werd gezandstraald en gecoat door Johan Pouwel en verder op kleur gebracht. Het benodigde hout en de andere materialen werden besteld. Daarbij waren de initiatiefnemers erg gelukkig met de hulp van de plaatselijke aannemer Frans Braakhuis die direct aanbood de werkzaamheden bij hem in de werkplaats uit te voeren en bovendien zijn machines te gebruiken. Ook heeft hij persoonlijk vele uren belangeloos meegewerkt aan de afwerking van het geheel.

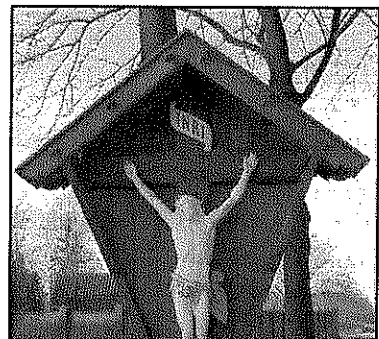
Achteraf is het totale gebeuren qua uitvoering, plaatsing en kosten nog wel tegengevallen. Daar staat tegenover dat wij als werkgroep menen, dat het landkruis en de afwerking er om heen, perfect zijn uitgevoerd en dat het geheel bijdraagt aan de verfraaiing van ons dorp. Dat bij de inzegening op Palmzondag in maart 2005 zoveel mensen aanwezig waren, is een bewijs dat het initiatief door velen gewaardeerd wordt. Deze betrokkenheid geeft de leden van de werkgroep een prettig gevoel.

Herman ter Brugge †.

Naschrift van de redactie

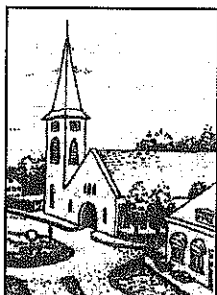
Het voorgaande artikel schreef Herman ter Brugge enkele weken voor zijn overlijden. De redactie had op dat moment reeds een pagina over dit onderwerp gereed en plande de tekst van Ter Brugge met de tekening van Rosbergen voor het volgende nummer van Boorn en Boerschop. Door het plotselinge heengaan van Ter Brugge is uit piëteit besloten zijn tekst voor te laten gaan. De redactie wenst de nabestaanden veel sterkte toe om het verlies te dragen.

Het redactiestukje met de foto's laten we hier, sterk ingekort, volgen: *Na overleg vond men een mooie plek vlakbij het Carmelitesenklooster en de kloosterbewoners gaven hun toestemming tot plaatsing. Het fraai aangeklede landkruis staat nu dan ook direct naast dit klooster aan de Carmelitesenweg, op de driehoek die gevormd wordt door de aansluiting van de landweg naar de achterzijde van het klooster en van Erve Kostee, dat zelf met de voorzijde aan de Zenderensestraat is gelegen. Op de voet van het kruis is een fraai glanzende metalen plaat aangebracht met de tekst:*

MOGE DIT KRUIS IN DEZE JACHTIGE TIJD VOOR ELKE BEZOEKER EEN RUSTPUNT ZIJN
IN DE DRUKTE VAN ONZE SAMENLEVING

DECEMBER 2004

BROOKSPROKKELS 6

Verlichting en verwarming in de kerk

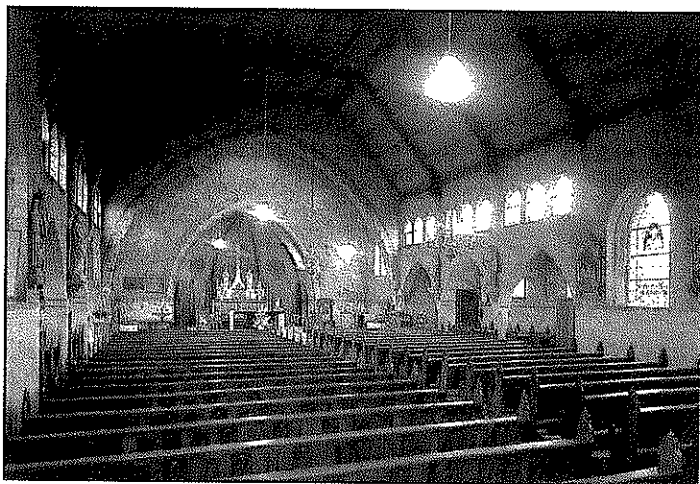
Het jaar 1929 kenmerkte zich door een zeer strenge winter. Op 13 februari b.v. vroom het 25 °C in Twente. Geen wonder dus dat velen het huis niet warm konden stoken. Er waren zelfs mensen die in bed bleven om niet door de koude bevangen te worden!

Ook in de kerk was het toen erg koud. Er gingen dan ook spoedig stemmen op om daar wat aan te doen. Toch duurde het nog tot 8 oktober 1932 voordat de eerste vergadering over dit thema werd gehouden. Er werd, zoals gebruikelijk, veel heen en weer gepraat en de mogelijkheid van een elektrische verwarming kwam boven. Op de vergadering van 23 december werd echter meegedeeld dat uit ingewonnen informatie bleek dat een elektrische verwarming niet gunstig uit zou pakken. Besloten werd daarom naar een andere verwarmingsbron uit te zien.

Zo kon het gebeuren dat - we schrijven intussen 28 februari 1934 - werd gekozen voor een verwarming met heet water vanuit een ketelhuis. De installatie ervan werd opgedragen aan de Firma Beukers te Schiedam en het bouwen van het ketelhuis aan Overdijk en Van de Bos te Bornerbroek. De verwarming is er dus gekomen en werkte naar behoren maar het had wel even tijd gekost voor een en ander gereed was. Gelukkig was het intussen minder koud geweest dan in 1929...

Hoewel in 1929 nog werd gedacht aan verwarming d.m.v. elektriciteit was er tot dat moment zelfs nog geen aansluiting van kerk en pastorie op het elektriciteitsnet! Daarover werd pas na 15 oktober 1929 advies gevraagd aan de Philipsfabrieken te Eindhoven. Het advies zal wel positief zijn uitgevallen want in een vergadering van 7 augustus 1931 werd besloten tot aansluiting op het elektrisch net, hoewel toen al duidelijk was dat er geen elektrische verwarming zou komen. De aansluiting zou dan ook voornamelijk voor verlichting worden gebruikt.

Tot op heden kunnen we van de - toen moderne - aanwinst profiteren en worden we in plaats van met kaarsverlichting, met elektrische kroonlampen en andere lampen in donkere tijden van licht voorzien. Hoewel, rond kerstmis verlangen we bijna allen terug naar de aloude kaarsen...

De kerkverlichting zoals deze thans in de kerk wordt gebruikt.

A. Slot-Platenkamp.

EEN FATALE NACHT IN MEI

De liquidatie van Brasser, Jansen en Neurdenburg op 4 mei 1943 te Borne

Staking

Net buiten de bebouwde kom van Borne, langs de weg naar Hengelo, staat in de berm een onopvallend gedenkteken. Een klein staand stenen kruis en een liggende steen met erin gebeiteld drie namen: C. Brasser, J.H. Jansen en M.G. Neurdenburg. Ze zijn door de Duitse bezetter gefusilleerd.

Op 29 april 1943 maakte Wehrmachtbefehlhaber Friedrich Christianse bekend dat alle militairen van het voormalige Nederlandse leger in krijgsgevangenschap moesten worden gevoerd. Er braken in het oosten van het land proteststakingen uit. Bij textiel fabriek Spanjaard in Borne, die sinds 12 mei 1941 onder leiding stond van Verwalter Franz Reible, werd eveneens het werk neergelegd. Het Duitse opperbevel kondigde in de dagen daarop voor onder meer Overijssel het politiestandrecht af. Troepen van de Sicherheitspolizei werden naar Hengelo gedirigeerd. Het *Sicherungsbereich* Overijssel kwam onder leiding te staan van Hauptmann Wilhelm Martin Ney. In Almelo werd het *SS Polizeibataillon 28 Todt* gelegerd met aan het hoofd Hauptmann Helmut Bornhöfft. Een gedeelte van dit bataljon onder leiding van Oberleutnant Anton Wüscher, zo'n 30 man sterk, ging naar Borne en nam zijn intrek in Hotel De Keizerskroon aan de Markt. Zugwachmeister was Otto Lauffenberg.

Hotel de Keizerskroon aan de toenmalige Markt waar de leden van de SS Polizei werden ingekwartierd.

Na velerlei intimidatie-activiteiten van Duitse kant hervatten de arbeiders van Spanjaard op maandag 3 mei het werk. Pas daarna werden algemeen bedrijfsleider C. Brasser, bedrijfsleider M.G. Neurdenburg en de slager J.H. Jansen uit Almelo (die laatste had in het geheel niets van doen met de gebeurtenissen in Borne) aangehouden en in de nacht van 3 op 4 mei 1943 gefusilleerd bij de Welemansbrug ter hoogte van de pastorie van de Theresiakerk. Ze zouden hebben aangezet tot staking, een misdrijf dat onbewezen bleef...

Arrestaties

Jansen leek helemaal een willekeurig slachtoffer. Hij woonde in het pand Grotestraat 192 in Almelo. *Maandag 3 mei 1943 was de staking grootendeels verlopen en had mijn man zijn zaak normaal geopend. Des avonds van dien dag te omstreeks 10 uur werd er aan onze woning gebeld. Mijn man begaf zich naar de deur en kwam even later in de kamer terug met de mededeeling dat hij even mee moest. Nadat hij zich gekleed had vertrok hij met twee leden van de Grüne Polizei.* Hermina Jansen-Vos was getrouwd met Johannes Hendrikus Jansen, slager te Almelo. Eind september 1946 legde zij een verklaring af ten overstaan van twee Zwolse rechercheurs. Zij vervolgde: *Dinsdagavond 4 mei 1943 te omstreeks 6 uur werd mij door een agent van politie te Almelo medegedeeld dat mijn man tijdens zijn overbrenging (naar Hengelo) bij een poging tot ontvluchting was doodgeschoten.*

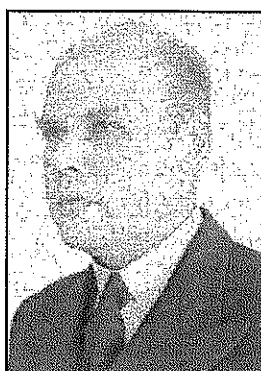
De twee rechercheurs bezochten in die dagen ook de nabestaanden van de twee andere slachtoffers. Johanna Neurdenburg-Berendsen was de echtgenote van Marinus Gradus Neurdenburg, bedrijfsleider bij Spanjaard. Het gezin woonde aan de Grotestraat nummer 73 in Borne. Er waren al voortekenen dat Neurdenburg door de Duitsers werd gezocht, reden waarom hij vanaf 1 mei niet meer thuis sliep maar de nachten doorbracht bij een landbouwer in de buurt van Zenderen en in het huis van Jonge Poerink aan de *Almeloscheweg* te Borne. Wel ging hij nog gewoon naar zijn werk. Zijn echtgenote was ingetrokken bij de familie Ten Napel, haar bureu. Op maandagavond 3 mei keerde zij in overleg met haar man terug in haar eigen woning. *Het zal omstreeks 23.45 uur zijn geweest, toen er aan mijn woning gebeld werd. Ik deed open en voor de deur stonden eenige leden van de Grüne Polizei, zo verklaarde ze. Een hunner vroeg mij waar mijn man was. Toen ik mededeelde dat ik dit niet wist, begonnen zij mijn geheele huis te doorzoeken.* Na allerlei afleidende bewegingen belde Neurdenburg-Berendsen de vrouw van algemeen bedrijfsleider Brassier op. Deze vertelde haar dat haar echtgenoot die avond door de Duitsers was meegenomen. *Hierdoor gerustgesteld en mede door de mededeeling van de Duitsers dat het zich hier slechts handelde om eenige inlichtingen van mijn man, ben ik tenslotte bezweken en heb de familie Jonge Poerink opgebeld (...). Ik heb de Duitsers medegedeeld waar mijn man verbleef en zoals mij later bleek is mijn man in de woning van Jonge Poerink gearresteerd.* Een dag later werd haar verteld dat haar man tijdens een vluchtpoging was doodgeschoten.

Pieterella Brassier-Louwerse had dus aan mevrouw Neurdenburg op 3 mei 's avonds laat meegedeeld dat haar man, Cornelis Brassier, 60 jaar oud en algemeen bedrijfsleider bij Spanjaard, door de Duitsers was opgepakt. Nu was gebeurd wat eerder dreigde. Nog op zaterdag 1 mei 1943 ging Brassier naar de fabriek. *Te omstreeks 4 uur dien middag werd ik telefonisch gewaarschuwd dat mijn man was gearresteerd door de Duitsers en was overgebracht naar hotel De Keizerskroon te Borne...* Toch werd Brassier op vrije voeten gesteld. De Duitse commandant Wüscher had tegen hem gezegd: "Bitte, Herr Brassier, Sie können ruhig nach Hause gehen"; rond 5 uur was hij inderdaad terug in zijn woning.

Op de fabriek werkte ook een Duitse chemicus die Georg Jäger heette. Hij was het die de dag daarop (zondag) Brassier, woonachtig aan de Deldensestraat nummer 5 in Borne, kwam waarschuwen dat er nieuwe beschuldigingen tegen hem waren ingebracht en hij kans liep opnieuw gearresteerd te worden. Ook 's maandags ging Brassier gewoon weer naar zijn werk. In de loop van de avond werd hij aldaar opnieuw aangehouden. De nachtwaker van Spanjaard zag dat en vertelde het telefonisch aan mevrouw Brassier. Deze bleef in onzekerheid achter. Tegen middernacht kreeg ze het eerder vermelde telefoontje van mevrouw Neurdenburg, aan wie zij vertelde dat haar man was gearresteerd. Dinsdag 4 mei vernam ook mevrouw Brassier dat haar man was doodgeschoten bij een poging tot ontvluchting, hetgeen haar *zeer onwaarschijnlijk* voorkwam.

Haar beide zoons werden ontboden op het politiebureau te Hengelo teneinde het lichaam van hun vader te identificeren. Jacobus, medisch student, onderzocht samen met zijn broer Abraham, nauwgezet het lijk en zag overduidelijk dat de inslag van de kogels aan de voorzijde en niet aan de achterkant had plaatsgevonden. Een koelbloedige liquidatie was het geweest en zeker geen doding tijdens een vluchtpoging. Een arts en twee wijkverpleegsters legden verklaringen in dezelfde geest af. Na de eigenlijke liquidatie waren de lichamen nog eens doorschoten om onderzoekers op het verkeerde been te zetten. Eén der wijkverpleegsters

verklaarde: "De kogelwonden aan de rugzijde waren veel groter dan aan de borstzijde en ik ben er dan ook van overtuigd dat de inschotopeningen zich aan de borstzijde bevonden". Bovendien bloedden de wonden tijdens het afleggen nog, waaruit eveneens bleek dat ze later waren toegebracht. De Duitse autoriteiten vermoedden dat de zoons van Brassier foto's hadden gemaakt van het ontzielde lichaam van hun vader, reden waarom zij door ondermeer Polizeimeister Max Peters, op 4 mei 's avonds werden opgepakt en via Kamp Ommen in een werkkamp van de Arbeitseinsatz in Duitsland terechtkwamen. Na de oorlog keerden zij behouden weer.

De drie slachtoffers van de terreurdaad van de SS Polizei; v.l.n.r. C. Brassier, P.M.G. Neurdenburg en J.H. Jansen.

De Keizerskroon

De avond van 3 mei was dus de fatale avond. Drie mannen waren in handen van de Duitsers gevallen en zouden normaliter worden overgebracht naar het bureau van de Ordnungspolizei in Hengelo. Toen de gedode mannen daar werden *afgeleverd*, kreeg de Hengelose politie opdracht de lichamen op te halen en ze over te brengen naar het lijkenhuisje naast het politiebureau.

Willem Dirks was hotelhouder van De Keizerskroon, een hotel in het centrum van Borne. Ook hij legde een verklaring af. Naar aanleiding van de staking werden op 29 april, zo vertelde hij, Oberleutnant Wüscher en dertig manschappen in het hotel ingekwartierd. Zo leerde hij luitenant Wüscher kennen. Ook wist hij wie Verwalter Reible was, die op kritieke momenten met Wüscher overlegde. Tevens kende hij Georg Jäger, de Duitse chemicus, die bij Spanjaard te werk was gesteld. Maandagavond 3 mei. Om half elf (de stakingen waren die dag verlopen) vroeg Wüscher zo zacht mompelend af: "Waar blijft de wagen toch?". In de grote zaal van het hotel zag Dirks algemeen bedrijfsleider Brassier zitten en iemand die later slager Jansen bleek te zijn. Brassier maakte een zeer verslagen indruk. Jäger, die zich zeer had ingespannen voor de gearresteerden, liep er ook rond maar was nu machteloos.

De Duitsers overlegden tersluiks. Naast het hotel stond een overvalwagen. De vrouw van Dirks zag, glurend vanuit haar duistere woonkamer, dat Brassier, Jansen en ook Neurdenburg in de auto werden gebracht. Ze herkende hen bij het schijnsel van een zaklantaarn. Het was kwart voor 1 's nachts. Dirks: "*Eenige minuten later hoorde ik buiten in de verte drie keer achter elkaar een kort salvo. Jäger en Wüscher keken elkaar aan doch zeiden niets... Den volgende dag hoorde ik dat Neurdenburg, Brassier en Jansen bij een poging tot ontvluchting waren doodgeschoten*".

Ook de directeur van Spanjaard, Charles H.E.H.J. Gielen, legde een verklaring af en beschreef zijn gesprekken met de Duitse autoriteiten. Onderling bespraken ze de laatste zaken waar ook Gielen niet van mocht weten. Bijzonderheden over de dood van Brassier werden hem verteld door de zoons van de geëxecuteerde, maar hun verklaringen weken op bepaalde onderdelen af van die van Gielen.

Georg Jäger

Het onderzoek na de oorlog in Duitsland naar mogelijke daders in "De Zaak Borne" overschreed de grenzen van het Britse bezettingsgebied. In Wiesbaden, in de Amerikaanse zone, werd door de rechercheurs H.F. van der Klei en P.A. van der Pol *Textielfabriker* Georg Jäger gehoord. Jäger, scheikundig specialist, legde zijn verklaring op 1 juli 1946 te Griesheim af. Textielfabriek Spanjaard had volgens hem van IG Farben een chemisch oplossingsprocedé gekregen. Jäger kwam nu als deskundige naar Borne om te assisteren bij de introductie van dat procedé.

Daartoe kwam hij eind april, waarschijnlijk woensdag de 28e, in Borne aan. De volgende dag, 29 april, werd er bij Spanjaard gestaakt. Diezelfde dag kwam een afdeling van de Grüne Polizei naar Borne, die zijn intrek nam in hotel De Keizerskroon, waar ook Jäger logeerde. De Duitse commandant, luitenant Wüscher, ondervroeg aldaar de waard, genaamd Dirks, over de situatie bij Spanjaard. Ook Jäger werd gehoord. Wüscher deelde hem mee dat hij enkele belangrijke functionarissen van Spanjaard, t.w. directeur Gielen en bedrijfsleider Brassier, wilde arresteren. Maar Jäger maakte daartegen bezwaar en benadrukte tegenover Wüscher dat hij zonder beiden het werk dat hij diende te verrichten, niet kon uitvoeren. Van de voorgenomen arrestaties werd afgezien.

Enkele dagen later, op zaterdag 1 mei, kwam Jäger van een bezoek in Hengelo terug in zijn hotel in Borne. Dirks, de hotelier, vertelde hem dat Brassier toch was aangehouden en achter in de zaal zat. Jäger ging met hem praten. Brassier vertelde daarop Jäger dat hij niet wist waarom hij aangehouden was en Wüscher gaf Jäger dienaangaande een ontwijkend antwoord. Jäger wist tenslotte te bewerkstelligen dat Brassier werd vrijgelaten.

Weer enkele dagen later – het was maandag de 3^e mei – moest Jäger opnieuw naar Hengelo. Wüscher bracht hem weg. Deze deelde hem tijdens de rit mee dat hij om 3 uur 's middags weer bij Spanjaard terug moest zijn voor een belangrijke bespreking. 's Avonds na terugkeer bleek Jäger dat Brassier en bedrijfsleider Neurdenburg gearresteerd waren. Commandant Wüscher wenste nu geen uitleg te geven en verbood Jäger dreigend zich ermee te bemoeien. Jäger ging 12 uur 's nachts naar zijn kamer. Om 1 uur hoorde hij hoe een overvalwagen werd gestart; tien minuten later stapten Brassier en Neurdenburg in. De volgende ochtend vertelde de luitenant hem dat beiden op de vlucht waren doodgeschoten, waarvoor zeer waarschijnlijk Zugmeister Otto Laufenberg de direct verantwoordelijke was.

Een zoon van Brassier, die verhaal bij Jäger kwam halen, was buiten zichzelf van woede. Jäger kalmeerde hem enigszins: "*Ich sagte ihm, er solle das Unglück nicht grösser machen und an seine Mutter und Brüder denken*". Toch werd deze zoon, samen met zijn broer, die dag aangehouden en naar Kamp Ommen overgebracht.

De daders

De opsporings- en vervolgingsautoriteiten waren na de oorlog zeer geïnteresseerd in de verblijfplaats van de verantwoordelijken voor de liquidatie van de drie Twentse burgers. Bovenaan de militaire hiërarchie bevond zich Hauptman Wilhelm Ney, die veelvuldig in en

om Hengelo had geopereerd. Behalve de dood van Brassler, Jansen en Neurdenburg werd Ney's naam ook in verband gebracht met andere liquidaties in de regio Hengelo. Hauptman Helmut Bornhöff was zijn ondergeschikte en de directe chef van Oberleutnant Wüscher. Alle drie dienden te worden aangehouden. Daarnaast was er nog een reeks andere verantwoordelijken, van wie sommigen direct na het beëindigen van de oorlog naar Duitsland waren teruggekeerd.

Op 5 juli 1946 poogden leden van de Nederlandsche Missie Opsporing Oorlogsmisdrijven in Duitsland om Hauptman Wilhelm Ney te arresteren. Men traceerde in Wuppertal een zekere Cäcilia Kann. Zij verklaarde dat ze op 14 september 1933 te Bonn was gehuwd met Wilhelm Ney. Zij correspondeerde met hem en schreef dagelijks. Zij liet de rechercheurs de laatste brief zien, gedateerd 3 juni 1946. Ney's adres luidde: AA 251424, 373 POW Camp – C 7, Wolfsberg (Kärnten), Oostenrijk. Ney, zo bleek, was in mei 1943 bataljonscommandeur van het 1^e Bataljon – 28^e regiment "Totd" van de SS Polizeitruppen geworden, met het hoofdkwartier in de *Beratungsstelle* aan de Enschedeschestraat te Hengelo. Reeds in augustus 1943 keerde hij terug en kwam hij via Duitsland in Joegoslavië (Kroatië) terecht. Op 12 mei 1945 's middags om vijf over vier werd hij door geallieerde Field Security-eenheden gevangen genomen.

Wilhelm Ney, volgens het Bundesarchiv te Ludwigsburg in 1984 overleden, had dankzij zijn betrokkenheid bij het Standgericht een slechte reputatie in Hengelo en omgeving. Na zijn arrestatie werd Ney ondergebracht in het SS-kamp aan de Thamsweg in Salzburg. Op 21 mei 1945 kwam hij in het krijgsgevangenkamp te Wolfsberg in Karinthië terecht. Daarna bleef hij in verschillende kampen geïnterneerd. Op 24 oktober 1947 was het zover: Ney werd, met acht anderen, aan Nederland uitgeleverd en in Vught geïnterneerd.

Ney was ook nauw betrokken bij een aantal executies in Haaksbergen, net als Borne niet ver verwijderd van Hengelo. Negen Nederlandse arrestanten moesten vanuit Haaksbergen worden opgehaald. Zugführer luitenant Helmut Schantz zou onderweg evenwel op eigen gezag hebben besloten de aan zijn zorg toegewezen gevangenen te executeren. Die gevangenen waren immers werknemers van de textiel fabriek N.V. Jordaan, ook als Jannink aangeduid. Acht personen werd zo het leven ontnomen. Eén betrokkene overleefde de executie door zich dood te houden en in het donker weg te vluchten. Zijn naam – Herman Göring (ook als Goering geschreven) – was zeer opmerkelijk en verraste ook de betrokken militairen.

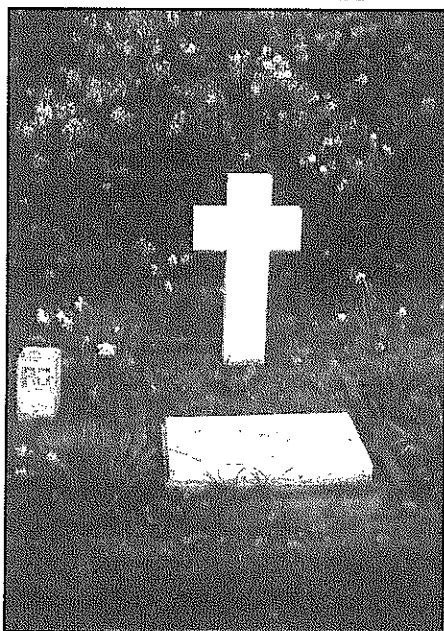
Het was om deze zaak dat Wilhelm Ney na de oorlog naar Nederland werd gehaald; "Borne" speelde daarbij geen rol. Ney's zaak kwam voor op 22 september 1949. Toen bleek dat het Parket van de Officier van Justitie van de Bijzondere Strafkamer bij de Arrondissementsrechtbank te Arnhem *wegens onvoldoende aanwijzing van schuld* van verdere vervolging afzag en de zaak werd geseponeerd. Ney's voorlopige hechtenis moest worden opgeheven, hij werd weer vrij man en kon de Cellenbarakken van Scheveningen, waar hij toen zat, verlaten. Op 13 januari 1959 werd Ney naar Duitsland via Venlo en Kaldenkirchen uitgeleid. Hij vestigde zich weer bij zijn vrouw op het adres Leonhardstrasse 5 te Wuppertal-Barmen.

Ontluisterend

Ook Helmut Bornhöff werd gearresteerd door de Field Security Section en overgebracht naar een interneringskamp in Duitsland. Nadien werd hij uitgeleverd aan Nederland. Hij beklemtoonde de eigen verantwoordelijkheid van Wüscher in de zaak die leidde tot de dood van de Bornse en Almelose burgers. Bornhöff werd niet gerechtelijk vervolgd.

Franz Reible, de Duitse bewindvoerder van Spanjaard, werd op 27 april 1946 gearresteerd op het politiebureau te Lippstadt. Reible werd uitgeleverd aan Nederland en vervolgd; hij was de enige die werd veroordeeld, maar niet vanwege de dood van Jansen, Neurdenburg en Brasser, maar wegens vervreemding van aandelen van joodse bedrijven zoals Spanjaard (ook de eigenaren van Spanjaard waren van joodse afkomst). Diens secretaris Otto Selbach, is wel uitgeleverd maar werd niet vervolgd.

De grootste verantwoordelijkheid voor de dood van de drie personen droeg wellicht Anton Wüscher. Diens uitlevering was weliswaar in 1946 aangevraagd maar hij had op 26 oktober 1946 kans gezien te ontsnappen uit het interneringskamp te Dachau, waar hij was vastgezet op

verzoek van de Opsporingscommissie. Er was bewijs tegen hem maar de vogel was en bleef gevlogen. Otto Laufenberg, de man onder wiens directe leiding de executie hoogstwaarschijnlijk is uitgevoerd, bleef eveneens uit handen van Justitie. Max Peters, de Duitse militair die wel degelijk met "De Zaak Borne" te maken had en onder meer de zoons van Brasser arresteerde, werd negen maanden in een interneringskamp te Duitsland vastgehouden en ten slotte aan Nederland uitgeleverd, doch niet gevonden. Ook andere betrokkenen ontsprongen de dans.

De herdenkingssteen met de namen van de slachtoffers aan de Rondweg nabij de Theresiakerk.

Niemand is dus veroordeeld vanwege de liquidatie van de drie mannen in de nacht van 3 op 4 mei 1943. Alle opsporingsmoeite is in zekere zin voor niets geweest, de daders gingen vrijuit. Het verhaal achter de herdenkingssteen in Borne geeft wat dat betreft een meer dan ontluisterend beeld.

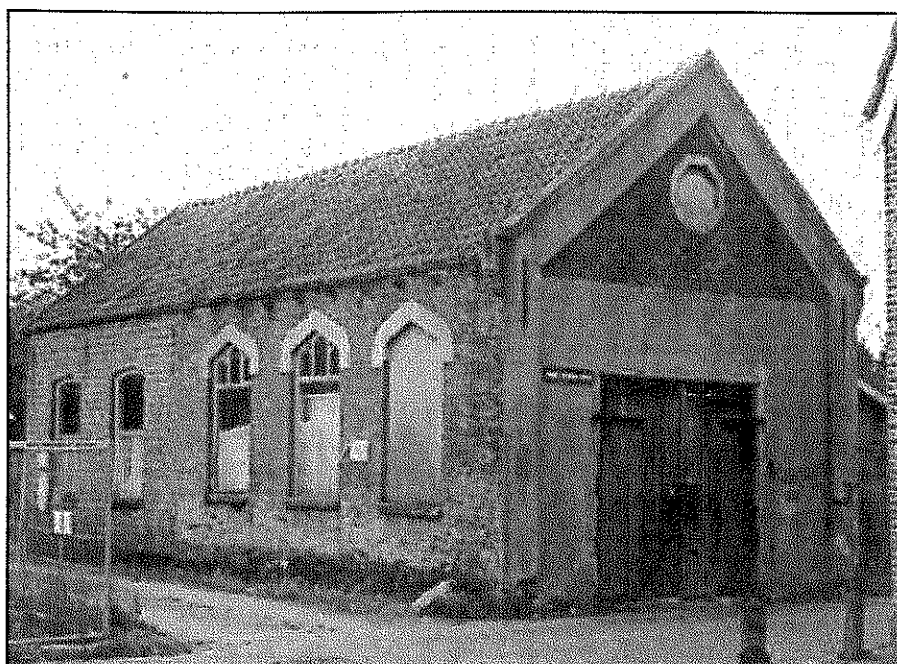
Jan H. Kompagnie.

Bronnen:

1. Nationaal archief Den Haag, archief Commissie Opsporing Oorlogsmisdrijven, inv.nrs. 479 en 4173;
2. Nationaal archief Den Haag, Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging, o.a. inv.nrs. E 19062 (doos 108730).
3. G.P. ter Braak, M.F.S. Kienhuis en H. Noordhuis, In Verdrukking, Verzet en Vrijheid; Borne – Bornerbroek – Hertme – Zenderen 1940-1945, Hengelo 1990.

Wa-j 't beste onthooldt bint de dinge dee-j 't leefst zollen willen vergetten

ZO WAS T, ZO IS 'T

Dit Joodse schooltje stond eens, op grond van Salomon Jacob Spanjaard, aan de Oude Kerkstraat en werd in 1998 vrij plotseling afgebroken. Het voorste deel met in de zijgevel drie ramen in Tudorstijl, is in 1872 gebouwd als schooltje, de *cheider*. De Joodse jeugd kreeg er op maandagavond en woensdagmiddag en op zondag, les van Michael Mogendorff om kennis op te doen

van de *Thora* zodat ze deze in het Hebreeuws zouden kunnen lezen! Niet meer na te gaan is wanneer het gebouwtje aan de achterzijde een uitbreiding kreeg in afwijkende stijl. Ook aan de zuidkant kwam ooit een uitbouwtje. Het gebouwtje is, in de functie van school, slechts kort in gebruikt geweest. Reeds na 25 jaar werd aan de Ennekerdijk een nieuw Joods complex gebouwd met o.a. een nieuwe school die de oude veel te kleine eenklassige school verving.

Het oude gebouw werd daarna door Meijer Spanjaard als slagerij in gebruik genomen. Later werd het opslagplaats en werd de voordeur vervangen door een grote dub-bele deur. Ook het ronde raam met de Davidsster dat eens de voorgevel sierde, verdween en was later in bezit van de familie Wegter. De slechte kwaliteit van het gebouwtje noodzaakte de eigenaar

om het in 1998 af te breken. In het op die plaats gebouwde woonhuis werd, ter herinnering aan de school, een aantal ramen in Tudorstijl aangebracht.

DE KORTSTE WEG

't Zal in 't leste half joar van 'n lesten oorlog wean wes. Oonze leagere school in Zeanderen, den oet twee lokalen bestun, was al nen tiedlaank duur de Duitsers vorderd. Vuur de keender en 't personeel was 't zodöanig 'n behelpen, dat was-t. Alns was oawerbrach noar Ter Keurs ('n Brill) op 't Welveeld. Doar wödden noe zo good en kwoad as 't gung school hoolen. De leagste klassen zatten in 'n kalverstal en dee bij de meester heurden in de grote kökken. 't Gung zo 't gung en doar ha-j alns met zeg.

Langen Jan Geerdink en ik, wiej beaden, zatten in de achste klas en warren van 't behelpen vrij steld. Zo heel völ bij leren dea-w toch nich. Een moal in de wekke kwam wiej nen halven morgen met meester Klaas Rosenberg (vuur oons "De Krea-j"), te hoope. 't Eene keer bij Langen Jan op de boerderiej en 't aander moal bij oons an 'n Bieffel. Wiej broeken 'n taalbeukske vuur gevorderden oet de zesde klas. 't Rekkenbook van vervolg oonderwies was wat meulijker kos, vreug ok meer tied. Mear, met 't antwoordenbeukske d'r achterin, wol dat probleem nog wal 'n moal oawer goan, dat wol-t. Aandere vakken gaf 't nich meer. Noagenog de hele wekke ko-w zodöanig goan en stoan woar a-w wollen.

Vuur mij was dat bij 't annemmersbedrief van De Jager en Letteboer. Dat ik in 't hoolt wol was vuur mij hoast vanzölfsprekkend. Mien opa Johan hadden in 'n Twickelsen bos ne wagenmakeriej en dan ma-j röstig annemmen dat hoolt oe 'n luk in de genen zit.

Bij Jan Hendrik Arend Jan de Jager, den de leu meespats *JanHennik* neumen, leerden ik met timmergerei umgoan en d'r wat haandigheid in kriegten. Iezerdreudjes oawer de kap van nen kepotten kloomp trekken, 't vanniejs liemen van megoale keendersteulkes of lönningsteule, nieje bielenstellens maken, en zowat hen, doarmet kon ik 'n dag wal kepot kriegten.

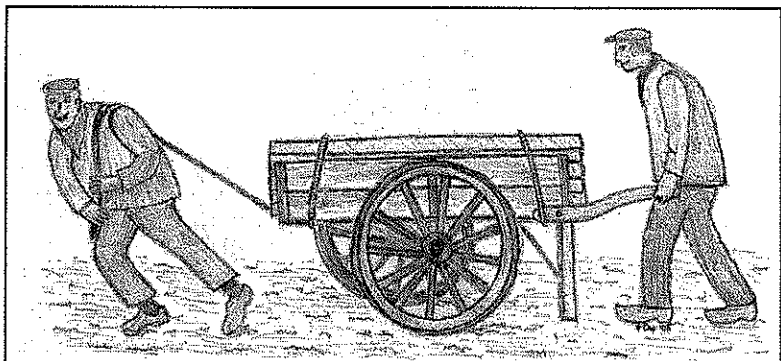
De daage vleugen um en met nen rieksdaalder, an 't ean van de wekke, tellen ik al 'n luk met.

Bertus Kerkdijk, 'n joar of wat oolder as ik, was d'r as jongste knech um 't timmervak te leren. Op nen vriedagnommedag zeg JanHennik: "Zeg jongs, as ieleu beaden morgen noe ees met de brede haandkoar noar Hettum, noar Jo van de Logt, schoewt. Zien hoes, an 'n Zwartkotteweg, he-w indertied nog zat en noe wil Jo d'r geern 'n stuk of wat nieje binnenduuren in hebben".

Good dreug én oetewearkt timmerhoolt was in dee tied naa beteun, dat was-t. Mear De Jager har hier of doar bij nen ofbroak nog goo paneel-duuren können bemachtigen. Doar zollen wiej met op Hettum an. "k Zal ze oe wal opladen en good vaste knuppen, dan kö-j zo tegen good negen uur wal vot-schoewen. Jo weet d'r al van en hee is naa blij dat-e goo dreuge duuren krig. De aandere wekke kom ik ze wal pasmaken en ofhangen, zeait em dat mear".

Wiej op Hettum an...

Zoaterdagens, wiej op 'n trad met 't spul. "Ik weet em wal te wonnen", zeg Bets. "A-w 'n Hedevelsdweg nemt dan schöt et nog wal 'n moal op. In den

dreaj bij Vollenbroek goa-w op 'n Greunenweg an. Zo ongeveer teagenoawer de Hettumer smid scheidt wiej dan den groten bos in. An 't ean löp d'r wal 'n sleutje, mear oawer nen dam kom wiej zo op 'n Zwartkotteweg. Dat is wiedoet 't richtste. Oawer de Weerselerweg is mij vól te wiede um. Vuur an de koar knup ik wal 'n steagertouw. Ie trekt en ik zal drukken en steuren".

't Gung, mear 't heul niks oawer. Of en too mos ik in 't trad methelpen um nich stekken te bliewen. En zo wosselen wiej duur de weke bosgrond en oawer wat nog iets of wat nen pad leek. Gelukkig, doar vuur oons oet wödden et wat lechter tusken de beume. 't Slimste zo-w wal had hebben. Joa, dat dachen wiej, mear woar was toch den dam? Nen dam, neargens te bekennen. Doar stunnen wiej en wat noe? Duur 'n bos wierum, dat mos mear nich.

Doar gung mij 'n lech op. "Zeg Bets, as wiej noe ees twee duuren oflaadt en dee oawer 't sleutje leit. Met 'n betje good steuren kö-w d'r oawerhen veuren en mooi op de weg kommen".

Dat leek de oplossing. Twee duuren wödden op raabreedte oawer 't sleutje 'leg. 't Leup wal iets of noar de weg opan, mear wieders passen et nog wal zovól. "Goa ie mear op de weg stoan en kiek of de wagenraa good oawer de boetenkaanten van de duuren loopt. Ik zal wal liekoet hoolen", zeg Bets.

't Mos d'r mear op an. "Loat dan mear heanig opkommen", reup ik. De zwoare koar wol dit moal naa metwearken en leup vól drokker as Bets em toodach har. D'r was gin hoolen an. Met 'n onmeunig gekraak zakken de grote raa stoomp duur de duurpenelen. Tot an 'n as too d'r duur. Wiej hoowen niks meer.

Jo van de Logt stun oons in de wieden al op te wochen en har deank ik van 't ongeluk wat metkregen. Op nen sjoksjak kwam-e anlopen. Toen-e de ravage zag voeteren hee oons 't gat vol en meldden da-w den pröttel wal wier met wierum konnen nemmen. "Wat is 't wat, wat is 't wat", jammeren Jo. Bedroowd sloffen hee op 't hoes an um hólpe te halen.

Met ziene vrow, Marie van Ketteler's Wilm en zien breur Piet, kwam Jo effen later vuur de tweede moal bij oons. Tehoope kreege wiej 't geval op de weg. "A-w alns harren weten ha-w stroat hoolen", fluusteren wiej. As...joa as..., doar ha-j niks meer an.

Wiej veuren wierum en harren 't noe wal an de tied vanzölf. Oawer de grote weg, dwers duur Boorn en de hele Almelosestroat of, noar de wearkplaats. 't Weark was al doan en alman was vot. Wiej knuppen de duuren en wat d'r van oawer was lös, en scheuwen alns an de kaant onder de hoolflooze. Ne goo duur an de vuurkaant, dat sprek. Moandag zo-w d'r wal meer van heuren, mear dee doonderbuuj kwam nog vroeg genog.

'n Moandag morgen.

JanHennik was onderdoems al op de heugte. Met lood in de schoon stunnen wiej vuur em. Wiej mossen oet de deuke doon hoo alns in zien weark was goan.

"Wat 'n strop, en nieje duuren bint d'r nich meer te kriegen. Dat eleu ok nich wiezer warren! 'k Hoppe aans wal dat ieieu d'r good van leerd hebt". Dat ha-w...

De schaa in geeld zol-e deels op oons verhalen. Wiej veunden alns good. 't Heul in: "Ne wekke gin loon". Doar wa-w nog genadig ofkommen. "En noe an 't weark, wiej doot d'r nich meer oawer", zear De Jager.

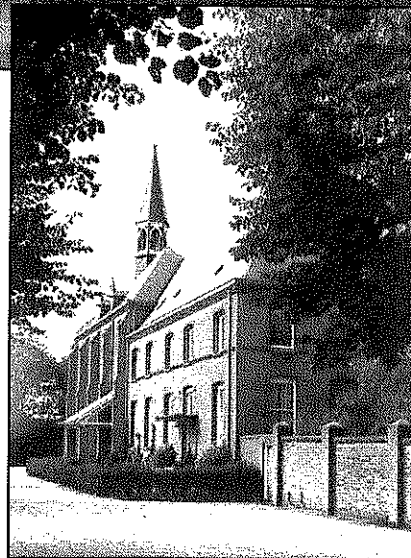
Noa zestig joar mos ik oeleu d'r toch mear effen bod van doon.

Johan Kwast.

MONUMENT 22

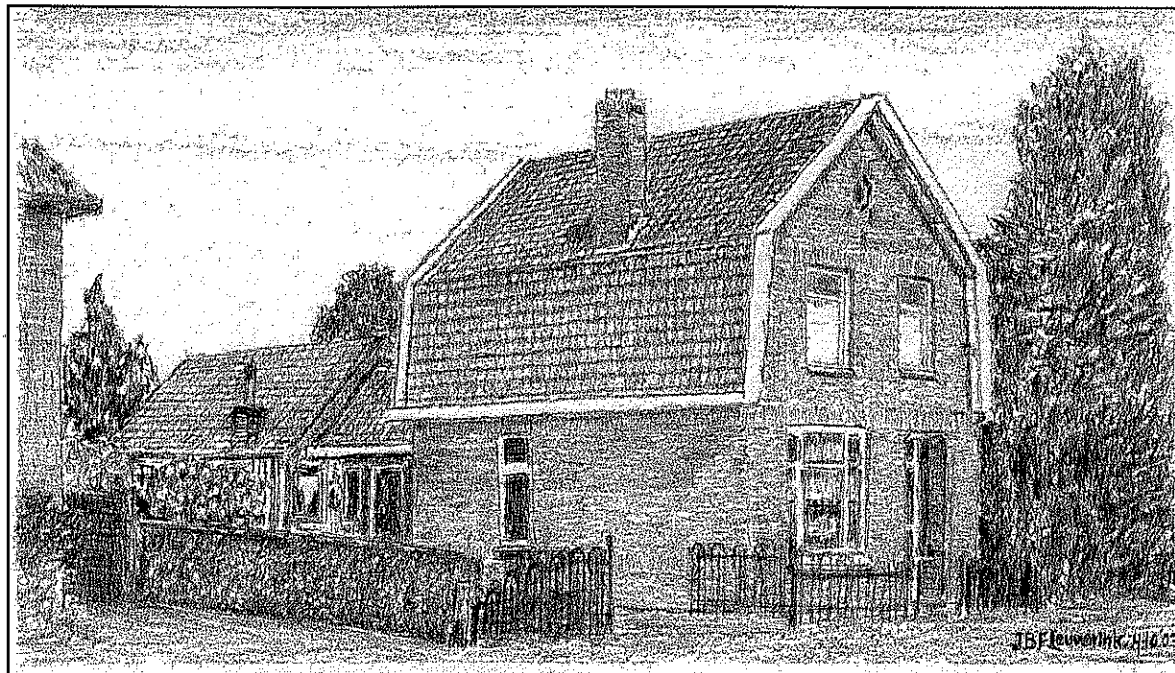
Het Slotklooster van de Moniale Carmelitessen in Zenderen aan de Carmelitessenweg, werd in 1889 gebouwd. Het terrein is geheel ommuurd, met de kapel en met de ingang van het hoofdgebouw grenzend aan de straat. De gebouwen zijn van eenvoudig metselwerk maar de kapel is in neo-gotische stijl. De steunberen en de kapel zijn in baksteen uitgevoerd. De gevels eindigen bovenaan met een uitgebouwde fries van baksteen. De ramen neigen naar gotiek. De kapel is gedekt met een vrij hoog zadeldak dat met een spitse dakruiter wordt bekroond. Aan de straatzijde en boven het koor zijn enkele kleine dakkapelletjes aangebracht.

Voordat Utrecht toestemming gaf tot de bouw werd door de toenmalige aartsbisschop, Henricus van de Wetering, verordonneerd dat het ten opzichte van het reeds bestaande mannenklooster aan de Hertmerweg, aan de andere kant van de verbindingsweg Borne – Zenderen gebouwd moest worden... Toch moest en moet er voor het opdragen van elke H. Mis een pater vanaf de Hertmerweg naar het vrouwenklooster komen.

Het gehele complex is een mooi voorbeeld van een vrouwenklooster en het is nog steeds bewoond door een redelijk aantal zusters die jarenlang voor veel parochies de hosties bakten in hun vrij moderne hostiebakkerij. In de kloosterhof worden groenten en fruit gekweekt en bij de zuidmuur is een kleine begraafplaats ingericht.

OOIT GESLOOPT 20

In dit geval moeten we het woord "Ooit" in de aanhef "Ooit gesloopt" met een korreltje zout nemen. Het hier afgebeelde huis, nummer 31 aan de Deurningerweg, werd n.l. tot voor kort bewoond door de familie Lansink en is zeer recentelijk afgebroken. Het in 1931 gebouwde huis paste n.l. niet in de nieuwe Bornse woonwijk de "Bornse Maten" die hier verwezenlijkt zal worden.

In de ogen van de gemeentelijke plannenmakers zou een huis van dit type, waarvan er nog maar weinigen in Borne over zijn, niet passen tussen de paleisjes die er op en rond deze plaats zullen verrijzen.

Met bovenstaande tekening willen wij een ode brengen aan alle huizen die al ten offer zijn gevallen en nog zullen vallen aan de nieuwbouwdrift in de nieuwe wijk de Bornse Maten.

J.B.F. Leuwerink

HAD BORNE EEN SCHIPPERSGILDE?

Of Borne een schippersgilde heeft gehad weten we niet. Toch zijn er sporen van een schippersgilde die in verband gebracht kunnen worden met de scheepvaart in en rond Borne. Van oudsher voeren n.l. zompen en potten af en aan in de Bornse haven tegenover het Steertje, thans Marktstraat 14. De pot zal het scheepstype zijn geweest dat Borne aandeed want dit type was wat smaller dan de zomp en de waterwegen waren hier betrekkelijk smal. Het waren echter meestal schippers uit Vriezenveen die vele malen turf kwamen afleveren. Dit waren de belangrijkste scheepsbewegingen in en om Borne. Het ligt dus voor de hand te veronderstellen dat niet Borne, maar Vriezenveen een schippersgilde had.

Hoe het ook zij, nog altijd is in de familie Wegter een z.g. *Pijpentest* aanwezig. Het is een soort van komfoortje waarop de schipper onderweg zijn koffie kon warmen of zijn meegenomen pannenkoek op een aanvaardbare temperatuur kon brengen.

De test bestaat uit een tweetal koperen bijna halve bollen van verschillende afmeting die met de bolle kanten aan elkaar zijn geklonken met drie klinknagels. De kleinste halve bol doet dienst als voetje. In de grootste werden gloeiende kooltjes gebracht, waarna de smorre erop

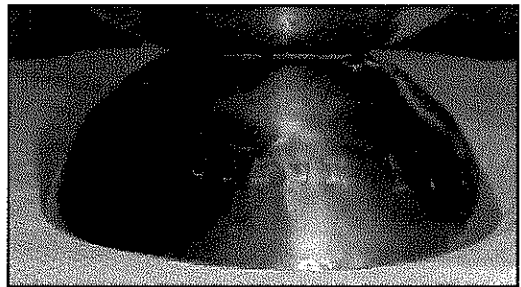

gezet kon worden. Dit kon omdat er drie koperen stripjes aan de bovenkant van de grote bol zo'n 4 cm als dragers naar het midden reikten, ieder met een klinknageltje aan de buitenkant van de bol vastgezet.

De pijpentest

De grootste afmeting heeft de bovenkant met zo'n 15,4 cm doorsnede. Het voetje heeft een doorsnede van 11,5 cm. De drie draagstripjes meten aan de bovenkant 4 bij 2 cm en zijn door een haaks omgebogen gedeelte van 2 bij 2 cm aan de bovenbuitenrand geklonken met 1 nagel en onderling geplaatst onder een hoek van 120 °. Tussen twee van die draagstripjes is nog een handvat aangebracht. Dat is een ijzeren pin op een grondplaatje dat met 2 klinknageltjes aan de bovenbuitenkant is vastgemaakt. Op de pin is een houten gedraaid handvat vastgemaakt waarmee het komfoor hanteerbaar is.

Op de voet is met slagletters een tekst aangebracht n.l. SCIPPERSGILDE 17 44. De letters zijn circa 5 mm hoog en de cijfers zo'n 10 mm. De wat onregelmatig aangebrachte tekst duidt er op dat de letters handmatig aangebracht zijn.

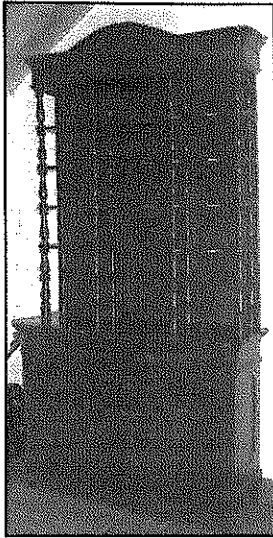

De voet met inscriptie SCIPPERSGILDE 17 44

De pijpentest is reeds vele jaren in het bezit van de familie Wegter die het schipperscafé 't Steerntje bestierde. De Vriezenveense schippers kwamen met hun turfscheepjes in het tegenover het café liggende haventje van Borne aan waarna een groot deel van de turf rechtstreeks aan de bevolking verkocht werd. Er waren zelfs enkele kruisters die de turf in Borne wel thuis wilden brengen. Voor honderd turven werd dan een bezorgloon van 50 cent gevraagd. Deze dames werden in de wandeling de *Oale Pot* en *Potske* genoemd. Als de klandizie minder werd en de boot was nog niet leeg, gingen de schippers een borreltje drinken bij Hanna Wegter in 't Steerntje en verkochten de rest van de lading aan haar. Deze turf werd dan in de turfloods van Wegter bij de haven opgeslagen om later doorverkocht te worden.

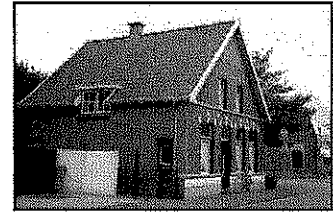
Deze procedure is doorgegaan tot omstreeks 1897. Toen kwamen er geen scheepjes met turf meer in Borne en werd de turfhandel verplaatst naar Zenderen. Op erve Bekman en later bij de Dennenboom in Zenderen werd de turf per boot aangevoerd om verder over de weg naar klanten in Borne, Hengelo en Enschede vervoerd te worden.

Het oude schipperscafé werd toen dus een gewoon dorpscafé. Toch was het niet een café zoals we ons dat tegenwoordig voor moeten stellen. Het was meer een redelijk grote huiskamer waarvan een hoek min of meer was afgescheiden met één of meer kasten. Een van die kasten is trouwens bewaard gebleven. Een door Pol gerestaureerd exemplaar is thans nog in het bezit van Hassels Mönnig.

De bewaard gebleven en gerestaureerde cafékast

Samenvattend kunnen we zeggen dat de pijpentest hoogst waarschijnlijk van Vriezenveense origine is en dat Borne zelf wel geen schippersgilde zal hebben gehad. De woning waarin het schipperscafé gevestigd was bestaat nog steeds en is te vinden in de Marktstraat op nummer 14. Het huis wordt tegenwoordig bewoond door de familie van Amerongen.

't Steertje, Marktstraat 14

Chroniqueur.

UIT HET AANTEKENBOEK VAN J.B. SCHOEMAKER 10

Behalve een rekeningenboek liet dokter Schoemaker (geb. 1799, overl. 1879) ook een aantekenboek na. Het boek begint in 1848 en loopt door tot 1875. Enige van de aantekeningen in het Dagboek en andere archivalia van de heelmeester komen in deze kleine reeks aan de orde.

Deze keer nemen we enkele passages uit het aantekenboek die we integraal af zullen drukken, dus met de toenmalige schrijfwijze enz. Op folio 111 en 112 treffen we de volgende aantekeningen aan:

111 *De Nieuwe R Catholieke Kerk te Delden is ingezegend de 31 julij 1873 door zijn Hoog Eerwaarde Ms. Schaepman aards Bisschop te Utrecht.*

112 *Den nieuwen Gereformeerden Kerkhof in den Bornsen Es was op 1 mei 1874 klaar. Op 8 mei is het eerste lijk uit Zenderen op den kerkhof begraven. Dit was Gerrit Jan Pieperiet † 3 feb.1872, † 5 mei 1874. Hierop komen we in een volgende aflevering terug.*

Dan nog een stukje, op folio 94, over de klok in de vernieuwde R.K.kerk aan de Koppelsbrink en iets over de uitbreiding van het plaatselijke kerkhof:

94 *de Nieuwe Klok in onze Toren der R.C. werd op maandag achter middag den 31 mei 1869 gegoten in de nieuwe ijzer gieterij van Meyling en Ledeboer welke den volgende dag uit de grond en vorm werd opgehaald en zeer goed bevonden; den volgende dag zag ik de klok op de draaibank en werd afgedraaid waardoor de zelve een schoon en mooi aanzien kreeg. Boven op den top der klok las men de naamen der milde gevers als Wm.H. Knuijf en des zelfs Echtgenote S.G. Knuijf geboren Misdorp en F.M. Knuijf ter herinnering aan onze geliefde zuster Catherina Elisabet overleden te Borne den 29 april 1869. Zij ruste in vrede. Amen. Den 19 junij is de klok in den Toren op gehangen van waar men met verrukking het eerst de schoone toon hoorde luiden.*

De Kerkhof vergroot, december 1869 ingewijd door onze Eerwaarde Heer Pastoor Warnink is mei 1870 het land aangekocht van Scholte op Wenzink bij Borne voor f. 325,-

Hier nog enkele losse mededelingen op folio 14, waaronder de aankoop van grafrechten waarschijnlijk voor het doktersgezin zelf:

14 de drie boomen rond om het kruis gegeven met de vragt uit Boskoop f. 9,40.

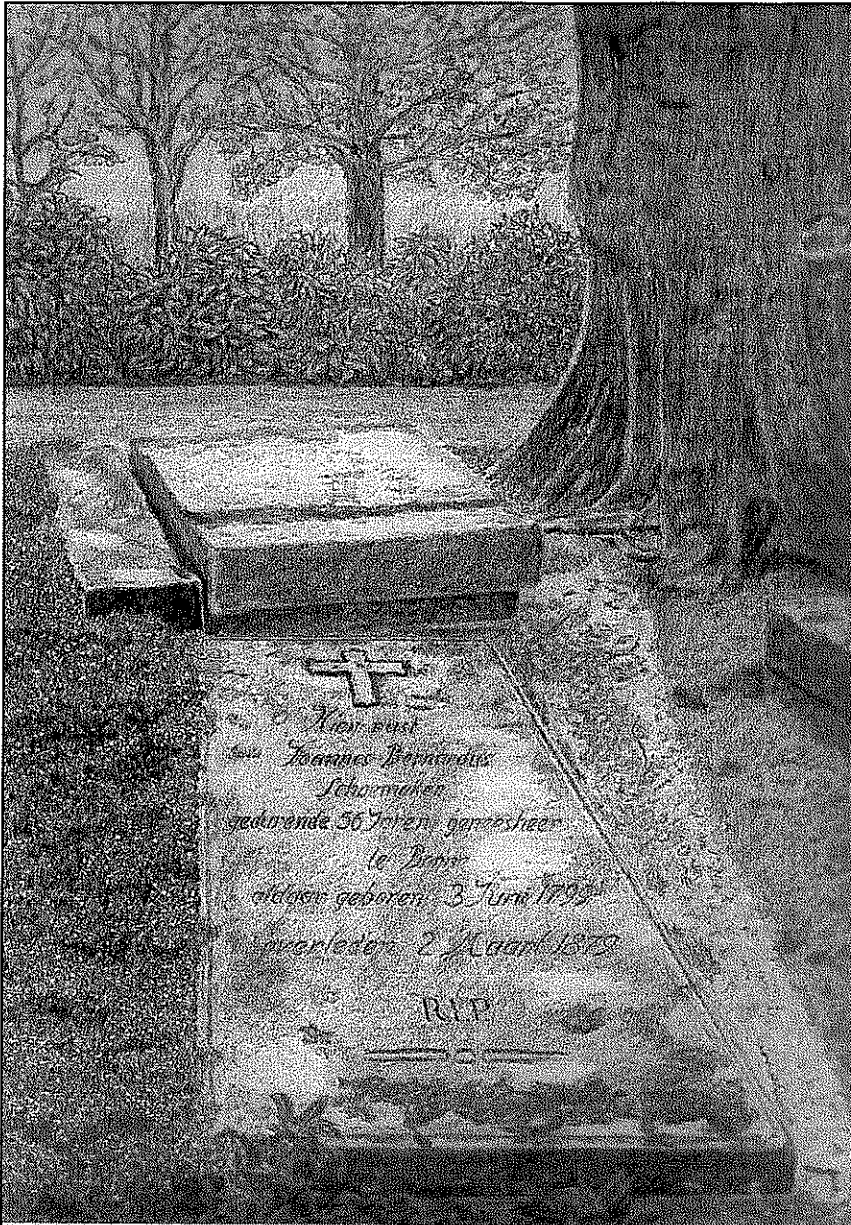
1871 in het laatst van februari bijgedragen tot de nieuwe ijzeren poort f. 9,-.

21 maart 1875 Gekocht van het R.K. Kerkbestuur twee grafplaatsen tussen het kruis en den kastanjeboom aan den zuidoostzijde voor 80 gulden voor den tijd van vijftig jaren. Te

aanvaarden en te betalen bij in gebruikneming.

Aanvaard en betaald den 18 (april? 1875).

Betaald f. 80,00.

J.B.F. Leuverink.

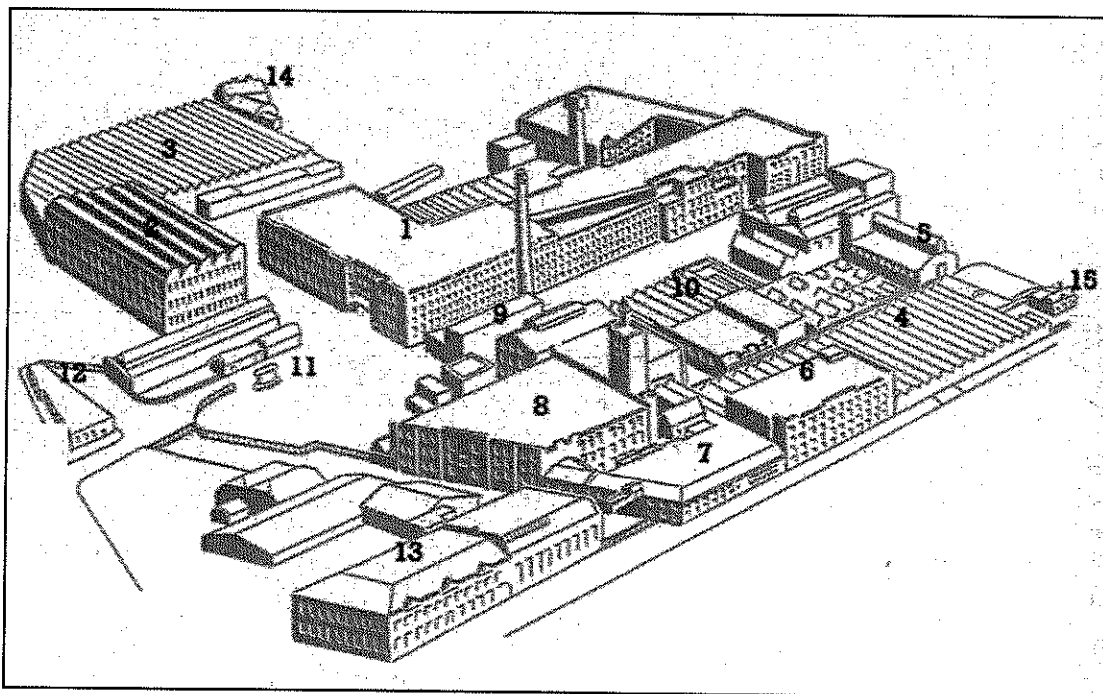
't Is nich genug allens te können, iej mot der ok op tied wean

SPANJAARD HAD EEN BEDRIJFSSCHOOL

Zoals we reeds eerder schreven had de thans verdwenen textielindustrie "De N.V. Stoomspinnerijen en weverijen v.h. S.J. Spanjaard" te Borne al kort na Wereldoorlog II een eigen bedrijfsopleiding voor spinners en wevers. In het boekje van de firma met als titel "*Samen klein Samen groot*", stammende uit de jaren vijftig of kort daarvoor, wordt een en ander uitgebreid beschreven. Wij laten hier de tekst van het hoofdstuk over de bedrijfsschool onverkort volgen:

De bedrijfsschool

Naast de praktijkopleiding is nu de Bedrijfsschool gekomen, waar de jongens gedurende twee jaar ongeveer 18 uur per week les krijgen. Voor de meeste jongens is 't vaak een straf om weer in de bank te gaan zitten als de deur van de Lagere School net achter hen gesloten is. Daarom wordt nu een andere methode gevolgd. De jongens op de Bedrijfsschool werken in kleine groepjes met elkaar en zijn binnen zekere grenzen vrij om zelf te kiezen wat ze doen. Elke week moet een bepaalde taak worden klaargemaakt, maar of ze nu op Maandag rekenen en op Donderdag spinnerijtechniek afwerken, of dat ze 't precies in omgekeerde volgorde doen, mogen ze zelf bepalen.

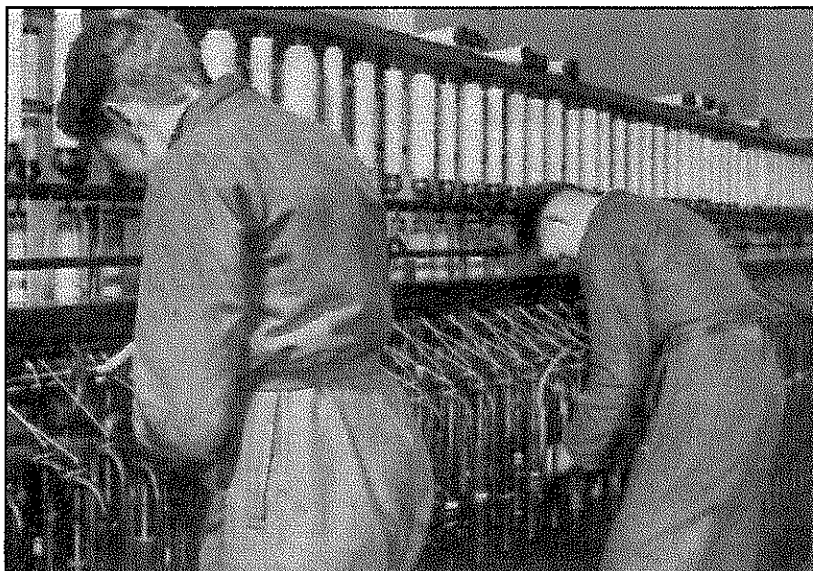
Het Spanjaardcomplex in de jaren vijftig. No. 13 is het nog bestaande deel van het kantoor aan de Stationsstraat. No. 14 was de bedrijfsschool.

Doordat de fabriek in het bezit is van een filmprojector, kunnen verschillende onderwerpen op de meest moderne wijze worden toegelicht. Er wordt daar zoveel mogelijk geprobeerd om ze op te voeden tot zelfstandige mensen. Bovendien staan ze elke Woensdagmiddag achter de werkbank te schaven en te zagen. Voor het bedrijf een prachtig middel om na te gaan of een jongen een paar handige vingers heeft en of hij misschien voor ander werk geschikt is, bijvoorbeeld voor onderhoudsmonteur. Voor de jongens zelf een mooie vorm van vrije tijds-

besteding en in zijn later leven, als de strijkplank moet worden gerepareerd of een kippenhok wordt gebouwd, zal hij nog wel eens terugdenken aan de uren, die hij in de timmerwerkplaats heeft doorgebracht.

Daarnaast genieten de leerlingen van de school nog enkele voordelen. Zij gaan n.l. elke week naar het badhuis; de jeugdbibliotheek staat gratis voor hen open en de jongens worden reeds vanaf hun 14^e jaar opgenomen in het pensioenfonds. Welke jongens kunnen nu op deze school geplaatst worden? In de eerste plaats gelden hier dezelfde toelatingseisen als voor het Voortgezet Gewoon Lager Onderwijs (de V.G.L.O.-school) of voor de Ambachtsschool. Deze jongens zijn nog leerplichtig, maar doordat onze school staat onder toezicht van de Inspectie van het Nijverheidsonderwijs, kunnen zij ook hier de laatste jaren van hun leerplicht doorbrengen. Zij mogen niet werken en komen dus niet in de fabriek. Daarom ontvangen zij ook geen loon, maar als vergoeding voor de onkosten, die hun ouders toch hebben, krijgen ze per week een rijksdaalder uitbetaald; bovendien betalen zij geen schoolgeld.

In de tweede plaats staat deze school open voor alle jongens, die hun leerplicht achter de rug hebben. Na enkele weken komen deze jongens 's morgens in het bedrijf en doen daar normaal hun werk. Zij krijgen dus wel loon, n.l. het basisloon over de volle 48 uur, terwijl ze over de uren, die ze in de fabriek werken, in aanmerking kunnen komen voor een prestatie premie. Zij betalen schoolgeld, n.l. 8 cent per week gedurende het eerste jaar en 15 cent per week over het tweede jaar. Voor deze jongens geldt nog een bijzondere regeling. Zij komen hier met een proeftijd van drie maanden en kunnen dan zelf kiezen of ze op de school blijven of hele dagen de fabriek ingaan. Natuurlijk heeft het bedrijf dezelfde rechten, maar als beide partijen na afloop van de eerste drie maanden accoord gaan, blijven zij gedurende twee jaar op de school.

Hiernaast: Enkele jongens druk doende met het opdoen van praktijkervaring tijdens hun opleiding.

U zult misschien vragen: Waarvoor dient dit alles, waarom doet Spanjaard dit en welke vooruitzichten heeft een jongen door deze opleiding? Om dat te verklaren, moeten we even een klein uitstapje maken. Zoals U wel zult weten, moet de Nederlandse Industrie in de

eerstkomende jaren een behoorlijk aantal nieuwe arbeidskrachten opnemen. Ook zal zij er rekening mee moeten houden, dat in andere gebieden – speciaal in Azië – nieuwe industrieën worden gevestigd, waardoor de concurrentie dus groter zal worden. Men zou een kwaliteitsproduct moeten maken, waar deze jonge industrieën nog niet aan toe zijn en dat bovendien veel bewerking en dus veel arbeidskracht vraagt.

Aan de ene kant eist dit veel fijnere en ingewikkelder machines, aan de andere kant arbeiders, die deze machines kunnen bedienen en van wie een beter inzicht en een grotere vakkennis wordt gevraagd dan voorheen.

Ook aan theorie en maatschappij werd veel aandacht besteed tijdens de opleiding.

Daarom is het nodig, dat aan de opleiding meer aandacht wordt besteed. Daar komt nog iets bij. Deze nieuwe machines geven ook veel grotere moeilijkheden in het onderhoud en de revisie. Over enkele jaren zullen we in de textielindustrie een nieuw beroep tegenkomen, n.l. dat van

onderhoudsmonteur. De onderhoudsmonteur is een man, die de werking van de machine volkomen onder de knie heeft, die dus kan spinnen en weven, maar daarnaast een bankwerkersopleiding heeft gehad. De bedoeling is, dat uit de leerlingen van de school elk jaar een aantal geschikte jongens zal worden gezocht, die hun verdere opleiding in de smederij krijgen.

Ook de aanvulling van het toezichthoudend personeel brengt vaak moeilijkheden met zich mede. De eisen, die aan deze mensen worden gesteld, komen steeds hoger te liggen. Voor een prima arbeider, die misschien voor promotie in aanmerking zou komen, valt 't niet mee om op latere leeftijd nog eens 5 jaar naar de Textielavondschool te gaan. Spanjaard stelt zich daarom voor om ook deze groep in de toekomst uit de school te halen. Twee jaar Bedrijfsschool plus 5 jaar Avondschool in Enschede is een goede opleiding. Maar ook jongens met een Mulo diploma, die hun boordje voor een overall willen verwisselen en daarbij behoorlijk willen studeren, kunnen zich een goede toekomst veroveren.

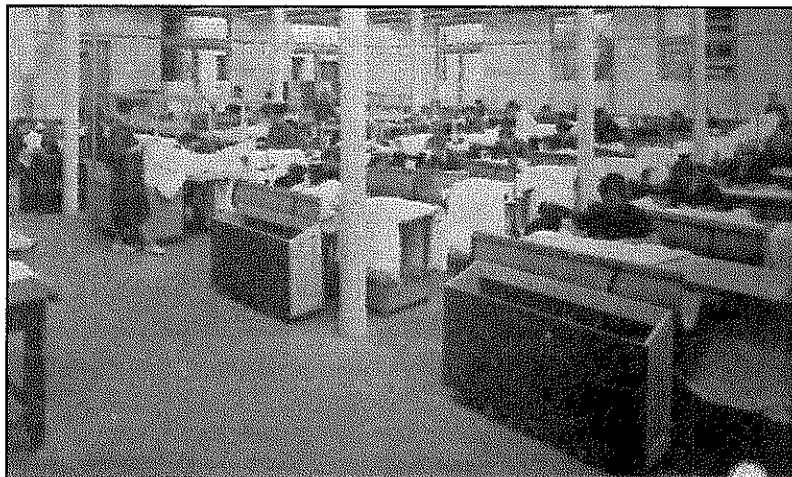
In kort bestek heeft U nu gelezen hoe op onze school gewerkt wordt, maar zoals het meestal gaat, een juist inzicht kunt U pas krijgen, als we er eens samen over praten, of nog beter: Komt U eens kijken; U bent op onze school altijd welkom. Dit wat de jongens betreft.

En de meisjes? Als ze de fabriek verlaten om te trouwen, zijn zij dan niet geheel onvoorbereid?

Kennen zij iets van de huishouding? Ja zeker, ook voor meisjes is er gelegenheid zich te bekwamen voor haar toekomst. Wanneer de meisjes niet meer leerplichtig zijn en zij komen dadelijk na de schooltijd werken in de fabriek, dan mogen zij gedurende 2 jaren des Zaterdagmorgens de Vak- en Huishoudschool bezoeken. Zij krijgen de uren, welke zij op de Huishoudschool doorbrengen, doorbetaald en ontvangen het gemiddelde uurloon. Komen zij niet dadelijk na afloop van de leerplicht in de fabriek werken, dan kunnen zij ook minder van de Huishoudschool profiteren. Want.. Alléén de meisjes in de leeftijd: "tot ten hoogste twee jaren na afloop van de leerplicht" mogen van deze lessen genieten.

Schoolgeld wordt door de fabriek betaald. En wat leren onze meisjes alzo? Allereerst natuurlijk naaien en verstellen en een voedzame maaltijd koken. Dan vernemen zij iets over kinderverzorging en opvoeding, over handenarbeid, enz. Verder horen zij hoe ze huiselijke

feesten kunnen vieren, o.a. Pasen, Kerstmis, Sinterklaas en verjaardagen en hoe de huiselijke sfeer van alle dag te verzorgen. Dan zijn er nog de "praatlessen"! Wat er besproken wordt in die praatlessen? Nu, noem maar op:

Ook meisjes en vrouwen werden na een gedegen opleiding bij de productie ingezet...

De behandeling van giro- en postwisselbiljetten. – Hoe lezen we de stand van onze electriciteitsmeter af? – Waarvoor moeten we sparen? – Wat wordt beoogd met verzekeringen? – Wat met sociale maatregelen? (b.v. rentezegels plakken), enz., enz. U ziet, alles is er op

ingesteld van onze meisjes goed onderlegde jonge huisvrouwen te maken!

Dit wat de huishoudelijke vorming betreft. Maar..... er is meer! Ook aan de financiële grondslag voor het huwelijk van meisjes wordt gedacht. Daartoe werd een spaarregeling ontworpen. De meisjes sparen zelf f 1,- per week en als ze de fabriek gaan verlaten om te trouwen, geeft de Directie, na een bepaald aantal dienstjaren, op de spaarsom een aanvulling. Naar gelang van dit aantal dienstjaren kan deze aanvulling variëren van 10% tot 100%.

Een voorbeeld: Een meisje komt in de fabriek werken als ze 14 jaar is. Ze trouwt als ze 24 jaar is, ze heeft dus 10 dienstjaren. Zij krijgt 100% toeslag. In 10 jaren spaarde zij zelf f 520,-. Zij krijgt er van de Directie f 520,- plus de rente bij. De zorgen die Spanjaard besteedt aan de belangen van de jonge arbeidsters, zijn er op gericht, ook haar verder levensweg gemakkelijker te maken. Komen zij dan eenmaal te staan voor de grote beslissing van het huwelijk, dan wil Spanjaard, dat zij met grote voldoening kunnen terugzien op de tijd dat zij hier werkzaam waren.

Redactie.

Wel allens wil oonthoalden mot nen kop as nen
zoerkoolsteen hebben

DE OALE SCHUPPE

*De oale schuppe werd erg slecht
Daarmee is eigenlijk gezegd
Dat als er niets zou zijn gedaan
De schuur verloren was gegaan*

*Er kwam een restauratieplan
Maar burenen zeiden steeds daarvan
Je moet de toestand hier zo houwen
En niets aan deze schuur verbouwen*

*De tand des tijds wees echter dat
Met nietsdoen men geen toekomst had
Dus de gemeente keurde goed
Dat werd verbouwd en wel met spoed*

*Men stripte tot op 't vierkante werk
En maakte dit geraamte sterk
Het spul kreeg een betonnen vloer
Waarop ging rusten menig poer*

*Die poeren gingen 't schuurtje dragen
Na 't fundament kwamen de vragen
Want toen men het skelet bekeek
Al snel uit kundig oordeel bleek:*

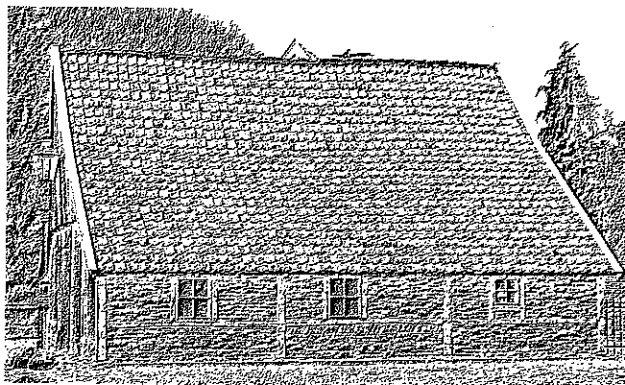
*'r Zijn sporen van 'n vakwerkmuur
Die er ooit stond rond deze schuur
"Moet zo maar" zei de eigenaar
Alleen, de buurt maakte misbaar*

*De bouw werd daarop stilgelegd
Het laatst woord was niet gezegd
Want eind'lijk gaf de Overheid
Haar fiat voor dit nieuw beleid*

*We kunnen nu de schuur dus zien
Die ietsjes anders lijkt misschien
Maar hier nog jarenlang kan staan
Men heeft dus toch iets goeds gedaan*

*Door deze schuur te prepareren
En zo de afbraak af te weren
Dat deze oude landbouwschuur
Er nog mag staan voor lange duur.*

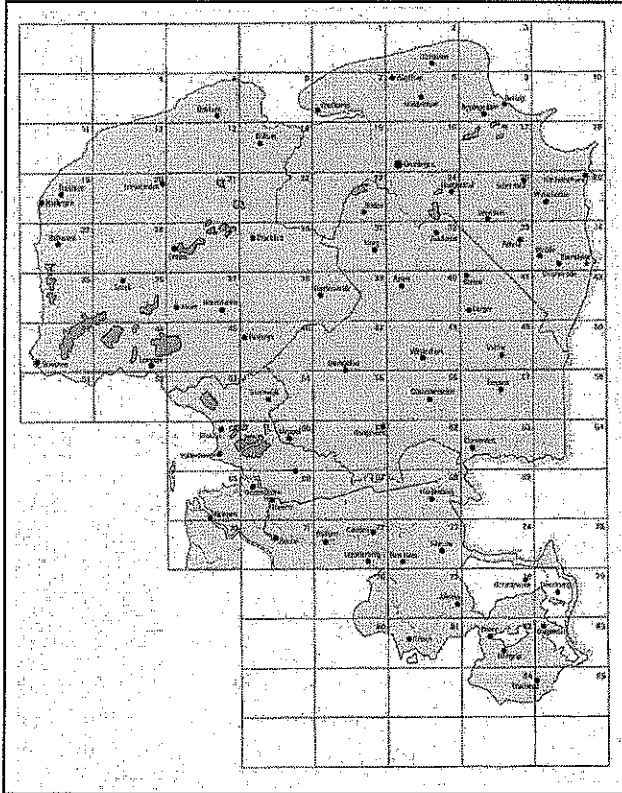
Vrederik.

Nieuwe Topografische Atlas met kaarten van Huguenin

Onderstaande tekst ontvingen de leden van de Heemkundevereniging reeds als convocatie omdat de intekendatum voor deze atlas zeer ongunstig uitkwam t.o.v. de verschijningsdatum van dit blad. Nu echter zijn enkele afbeeldingen toegevoegd zodat U een betere indruk kunt krijgen van het gebodene.

In 2003 gaf de Drentse Historische Vereniging in Assen een prachtige topografische atlas uit met de kaarten van Hottinger. Daarover werd in Boorn en Boerschop 2003/1 uitvoerig verslag

gedaan. Nu staat een nieuwe atlas op stapel met kaarten van Huguenin. Dat zijn kaarten van de vier noordelijke provincies van Nederland uit ongeveer 1820 tot 1829. De kaarten van Overijssel zijn niet geheel provincie-dekkend, maar Borne, Hengelo, Enschede en Rijssen zijn als meest zuidelijk deel van het verkende gebied wel opgenomen in deze atlas. De kleurendruk van de kaarten brengt het grondgebruik en andere landschapsdetails in één oogopslag tot leven. Omdat de inschrijving op deze atlas op 21 oktober a.s sluit kunnen wij helaas nu niet tijdig over deze atlas in Boorn en Boerschop berichten.

Overzicht van het gebied dat door de kaarten in de atlas wordt gedekt.

De atlas krijgt een formaat van 33 x 23,5 cm en zal circa 300 bladzijden tellen

waarvan 170 met afbeeldingen van kaarten. Er zullen op die 170 bladzijden 85 samengestelde kaartbladen worden ingevoegd die iets kleiner zijn dan de oorspronke-

De kaart van Borne zoals deze in kleur in de atlas zal zijn te vinden.

Oktober 2005

lijke 1 : 40.000 kaarten die op een formaat van 40 x 40 cm zijn gemaakt. Het tekstgedeelte zal worden verzorgd door Herman Versfelt uit Gieten en de geograaf Meindert Schroor uit Leeuwarden. Belangstellenden kunnen tot 21 oktober 2005 intekenen voor € 42,50 per atlas, excl. verzendkosten. Na die datum kost de atlas € 52,50. Bestellen via e-mail kan op h.versfelt@12move.nl of per post bij de Drentse Historische Vereniging, Postbus 243, 9400 Assen onder vermelding "Bestelling Huguenin-atlas". De atlas zal dan midden november, met acceptgirokaart voor de betaling, aan U worden toegestuurd.

VAN DE BESTUURSTAFEL

Programma voor het komende seizoen

Voor het tweede halfjaar van 2005 en voor een deel van 2006 zijn de volgende data vastgelegd. Een deel van de bijeenkomsten zal nog moeten worden ingevuld.

Zat. 10 sept : Fietstocht in het kader van Open Monumenten Dag.

Wo. 12 okt. : Lezing door Ben Kleissen uit Ootmarsum over sagen en legenden.

Di. 22 nov. : Nader in te vullen.

Wo. 11 jan. : Nieuwjaarsvisite (bijzonderheden volgen t.z.t.).

Wo. 15 feb. : Algemene ledenvergadering; aansluitend "Roond in Boorn" (Gé Nijkamp).

Di. 21 mrt. : Nader in te vullen.

Do. 27 apr. : Nader in te vullen.

Za. 24 juni : Voorjaarsexcursie per bus (*met airco!*); (bestemming volgt t.z.t.).

N.B.: Wijzigingen voorbehouden.

Nieuwe leden

In het eerste halfjaar van 2005 mochten wij weer een aantal nieuwe leden verwelkomen. Helaas verloren we enkele trouwe leden door overlijden en enkele door opzegging. Per saldo is het ledenaantal daardoor nu op 309 gekomen.

De nieuwe leden zijn: *Uit Borne* Mw. B. Landkroon/Hr. G. Egberink; Mw. E. de Nie; Hr. A.J. Kemerink op Schiphorst; Hr. F. Crom; Bibliotheek Borne; Hr. M. Kotteman; Hr. B. Haarhuis en Hr. en Mw. A.M.H. van der Meer. *Uit Zenderen* Hr. en Mw. G.P. Welberg en *uit Azelo* Hr. J.A. Kroeze. Wij hopen dat ook deze nieuwe leden zich binnen de vereniging thuis zullen voelen.

Mocht u als lezer nog mensen kennen in uw naaste omgeving die interesse hebben in de geschiedenis van onze leefomgeving en in het doen en laten van de mensen die hier vroeger woonden, laat ons dat dan weten. Een folder met informatie over onze vereniging is bij het secretariaat verkrijgbaar samen met een inschrijvingsformulier voor aanmelding als lid.

Voorlopig penningmeesterschap

Na het overlijden van penningmeester Andries Linthorst, wordt deze functie tijdelijk waargenomen door onze secretaris L. Leurink. Ons lid Hr. H. Westerik is daarbij te hulp geschoten en bereid gevonden de boeken (voorlopig) bij te houden.

Straatnaamgeving "Bornse Maten"

Het bestuur van onze vereniging heeft er bij het College van B. en W. op aangedrongen om inspraak te krijgen in de straatnaamgeving van deze nieuwe Bornse woonwijk. Het behoeft geen betoog dat wij pleiten voor een straatnaamkeuze op basis van historisch bekende gegevens in dit gebied (*cultuur*). We denken hierbij aan boerderijnamen en veldnamen. Het College heeft op ons verzoek welwillend gereageerd, waarna een voorlopige commissie is geformeerd waarin Jaap Grootenboer, Gé Nijkamp en Henk Woolderink namens onze vereniging zitting hebben genomen.

Voor uw taxatie
van
onroerend goed

in verband met boedelscheiding,
suksessie - verkoop.

Tevens onteigeningsdeskundige en
boerderijen bemiddeling.

J.F.M. Hassels Mönning

makelaar en beëdigd taxateur
Lid Agrarische Sectie

Watertorenstr. 14 - Borne - Tel. 074-661581

Honderd jaar ervaring in drukwerk

HASSINK DRUKKERS HAAKSBERGEN

Handelstraat 1 - 7482 GW Haaksbergen
Postbus 177 - 7480 AD Haaksbergen
Telefoon (053) 572 17 77 - Telefax (053) 572 62 75
E-mail hdh@hassink.nl